Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 208 (10500) | 1977 чылдың сентябрь 4, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел хүнүнге холбаштыр Москвага байырлыг хурал болган. Геологтар, өрүмнекчилер, нефть болгаш газ индустриязының бүдүрүлгелериниң тудугжулары, чиг-эттиң тывыкчылары, болбаазырадыкчылары, ажыглакчылар, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери Күрүнениң төп концерт залынга чыглып келген.

Хуралдың президиумунга СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. К. Байбаков биле В. Э. Дымшиц, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, адырда социалистиг чарыштың мурнакчылары, чаартыкчылар олурган. Нефть үлетпүрүнүң министри Н. А. Мальцев илеткел кылган.

СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган.

1917-1977
60

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА ЧЕТЧИР ЧЕМНИ БЕЛЕТКЕВИШААН, ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮН ЧИДИРИГ ЧОККА АЖААП АЛЫЫЛ

ЧЕРНИҢ КЕЖИИН ЧЕТТИРЕР ДИЗЕ

Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң хоочун комбайнери, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору, үш Ленин орденниг болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дойбаң Дапыянович ДАВААНЫҢ республиканың бүгү тараажыларынга

АЖЫК ЧАГААЗЫ

Онгу беш чылдың ийиги чылының —Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60-гы чылының тараазының ажаалдазы республикада эгелээн. Бо бачым, чымыштыг болгаш харыысалгалыг ажыл — бүгү тараажыларның ыдыктыг хереэ. Тарааны чидириг чок ажаап алыры бистен — комбайнерлерден, трактористерден, шаш болгаш транспорт ажылдакчыларындан дорт хамааржыр. Ук сорулганың алдарлыы-биле күүсеттинеринге идегевишаан, тараажы эш-өөрүм силерниң тараа ажаалдазынче кирипкениңерни таварыштыр изиг байырымны чедирип, улуг-улуг күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болуруңарны сагыш-сеткилим ханызындан күзедим!

Бо чылын республикага часкы доңаттың болгаш довурактыг хаттың, кандаашкынның болгаш орай чаъс-чаашкынның уржуктары аар болган. Ынчалза-даа чедиишкиннерни шиңгээдип, дециилгелиг аргаларны ажыглап, демниг ажылдаазынывыстың түңнелинде тараа чүгээр үнген. Бистиң совхозувус бир гектарга оналаштыр 8 центнерден эвээш эвес дүжүттү алыр. Ынчалза-даа хамык үжур сыпта тараада эвес, а ону ажаан алырында.

1977 чылдың тараазын ажаары өске чылдарнының элээн ылгалдыг. Бирээде, баштайгы үеде шык чедишпес болганындан ооң сывы көнчүг чавыс болган. Ийиде, орайтап чаггаш чаъстың түңнелинде бок үнүш көвүдээн. Ынчангаш ажаалданы эп-не хынамчалыг чорудары негеттинип турар. Комбайн бүрүзү чавыс тараа кезеринге таарыштыр дериттинер апаар. Ажаалда болгаш транспорт агрегаттарындан тараа чыдып калбас, шаңга хоравас кылдыр хемчеглерни алыр. Чаңгыс-даа мажакты черге азы сыпка арттырбас. Тарааның чидирии-биле улусчу контролёрлар, комсомолчу прожектористер, кижи бүрүзү демисежир херек. Черниң кежиин четче алыр дизе, демниг ажылдаар апаар.

Берге чылда өстүрүп алган тараавысты чөгүүр үезинде бүрүн ажаап алырда, Ставрополь крайның Ипатов районунуң тараажыларының дуржулгазын ажыглаары көнчүг чугула деп санаар мен. Бистиң совхоз база ол ёзугаар ажаалда-транспорт агрегаттарын тургускан. Курлавыр комбайннар-даа бар. Тарааны ажаары, саванны сараттаары, черни аңдарары болгаш өске-даа ажылдар хары угда дараалаштыр чорууттунар. Тараажыларның ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

«Эң-не чугула сорулга тараа бүдүрерин өстүрери болур. Ол болза кедээ коммунистерниң, бүгү колхозчуларның, совхозтар ажылдакчыларының ажылының шалыпчы участогу-дур». СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXV съездизиниң индиринден чугаалаан бо состери тараажы бүрүзүнүң сагыш-сеткилинде сиңген, ооң ажылынга удуртулга болуп турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалынга чедир эвээш үе арткан. Ук байырлалга чедиишкиниг ужуражырывыс тараа ажаалдазын канчаар чорутканывыстан улуг хамаарыжыр. Ынчангаш чаңгыс баш тараа-даа чидирбээлиңер. Онгу беш чылдың ийиги чылының тараазын кыска хуусаада чидириг чок, бүрүн ажаап алыылыңар! Улуг байырлалга күш-ажылчы белээвис ол болзун.

Д. ЛАВАА,
Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, комбайнер.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШПИШААН

«Росводпром» каттыжыышкынының демир-бетон кылыглар заводунуң коллективи республиканың мурнакчы бүдүрүлгелериниң санында кирип, Улуг Октябрьның 60 чылын таленптиг уткуур дээш чарышта идепкейлиг киржип турар. Заводтуң тус-тус ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, цехтериниң болгаш бригадаларының арызында чарышты дээштиг кылдыр организастаан, ооң түңнелдерин он хонуктап, айлап, кварталдап үндүрүп турар. Эрткен айның түңнелдери-биле бригадалар аразында чарышка Виктор Михайлович Алтуховтуң удурткаы бетончулар бригадазы тиилекчи болган.

Бригаданың кежигүннери — сес кижи, шуптузу боттарының улуг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар. Заводтуң хоочуннарының бирээзи В. Шарафутдинов, бетончулар Н. Бычкова, П. Пешенев, Р. Шарафутдинова болгаш өскелер-даа эрткен айның планын бүдүн чартык катап ажыр күүседирин чедип алганнар. Бо чылдың эрткен үезинде завод коллективи республиканың суггарылга системаларынга ажыглаар 1 миллион 150 ажыг муң рубльдиң продукциязын кылып үндүрген. Бо чедиишкинде В. Алтуховтуң бригадазының үлүү база улуг.

ЧУРУКТА: демир-бетон кылыгларның мастерлери (солагай талазындан оң талазынче) бригадир В. Алтухов биле В. Шарафутдинов олар. Өске бир чурукта—белен продукцияны чүдүрүп турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ЧААРТЫНГАН ЧЕР

«Кызыл Октябрь» деп баштайгы туркмен колхоз чартык чүс чыл болган. Ооң намдары 1927 чылдың күзүнүүнде эгелээн. Ынчан Туркмен-Калинск районнуң улуг эвес аалының ады он беш тараачын өг-бүлелерн ниити ажыл-агыйны чорудар деп шиитпирлеп алганнар. Даргазынга хөлечик чораан Курбандурды Атамурадовту соңгуп алганнар.

Күрүне аныяк ажыл-агыйга чээли, үрелиннер үндүрүп берип дуза көргүскен. Ол аалга эң баштайгы «Фордзон» деп трактор чедип келирге, 100 гектар хөвең тарып алганнар. Гектар бүрүзүнден 4 центнер хөвең ажаап алган. Өөрүшкү үр эвес болган—дүне када басмачылар халдап келгеш, дүжүттү өрттедипкен, малды сүрүп алгаш чоруй барган болгаш өглерни үреп каапканнар. Колхоз даргазын хөй катап өлүрер деп турган. Бир ындыг халдаашкын үезинде Курбандурды арай боорда дайзындан дезип үнген.

Амгы үеде «Кызыл Октябрь» Мургабад ынназында эң улуг колхозтарның бирээзи апарган. Ону мурнунда дарга чораан кижиниң оглу Клыч Курбандурдыев удуртуп турар.

Адаларының херээн чаа амыдыралды тудуп эгелеп турганнарның төлептиг салгакчылары болур оларның ажы-төлү уламчылаан. Бир эвес 1927 чылда оларның чамдызы адын салып билбес чораан болза, ам колхозчуларның хөй кезии өртүмак эртемниг. Колхозта башкылар, эмчилер, агрономнар ол чер чурттуг кижилер болган. Ажыл-ишчилерниң хөйү чазактың дээди шаңналдарын алган.

Бир шагда тараачыннар баштайгы «Фордзон» келирге өөрүп турган болгай, амгы үеде ол ажыл-агыйда ада-чурттуң 200 хире тракторлары бар.

Өглер орнунда чараш, таарымчалыг бажыңнар турупкан, квартираларда газ болгаш электри бар. Кудумчулары ногаан ыяштар база чечектер-биле шиметтинген суурда чурук делгелгелиг Культура ордузу, школалар, уруглар садтары, эмчи хоорайжыгажы, садыг төвү, амыдырал хандырылгазының комбинады бар. Чыл бүрүзүнде ажыл-агый 4—5 миллион орулга ап турар.

Куруг хову турган черден чаалап алган барык ийи муң гектар черни амгы үеде колхозтуң хөвең плантациязы ээлээн. Эрткен беш чылда күрүнеге 21,5 муң тонна ак алдынны саткан. Ол болза пландан хөй. Улуг Октябрьның 60 чылынга алдар болдуруп, хөвең өстүрүкчүлери эң-не бедик дүжүттү — беш муң тонна чиг хөвеңни чыып алырын хүлээнгеннер.

Баштайгы колхозту тургускан Курбандурды Атамурадовтуң болгаш ооң эштериниң күзели боттанган. Оларның дугайында тураскаал дириг. Колхоз баштыы чораан маадырның адын өргүмак школа ээлээн. Кедээ музейде ооң дугайын чугаалап турар көргүзүг чүүлдери бар.

Н. ЧУНАКОВА,
Ю. ЛЯПУНОВ,
(СЭТА-ның корр.).

АДАЗЫНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

Минск областың Гастелло аттыг совхозунуң механизаторлары тараа ажаап алыышкынынга онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен Цыбиннерниң өг-бүлезиниң комбайнарының экипажтарынга чылыг байырны чедирген.

Үш оглунуң чедиишкининге адазы — Иван Данилович Цыбин онза өөрүп турар. Чазын оларның ийизи совхозка чок турган: ортун оглу—Анатолий Совет Армияга албан эрттирип, а улуу—Виктор хоорайга ажылдап турган.

«Механизастаттынган кезекте албан эрттирип, танк башкарып тур мен, комбайн башкарарын ам-даа утпаан мен. Бир эвес дузалакчы тып албаан болзуңза, мендэ ышаның болур сен»—деп, Анатолий бижээн.

Оглу черге ынакшылын кагбаан, төрээн сууру Лешнога ээп чанып кээр деп турарынга хоочун механизатор өөрээн. Ооң мурнунда хоорайда заводка ажылдап турган улуг оглу база суурунга ээп келгени Иван Даниловичиге магалыг болган. Ийи комбайн ап алганнар. Адазы биче оглу Сергейни өөредип, а Виктор — Анатолий-биле ажылдап турган.

Ажаап алыышкынның баштайгы хүнүнден бээр-ле ажаалда-транспорт отрядынга Цыбиннерниң ийи экипажы ажылдап турган. Чай чаашкынныг болган.

«Машиналарга илчирбе дугуй суп алыр-дыр»—деп, механизаторлар шиитпирлээн. Оон эгелээш-ле олар бедик кургаг черлерге комбайннарны анаа дугую-биле чорудуп, а онгар черлерге — илчирбе дугуй суп ап турган. Адазы биче оглу-биле үш чүс тонна тарааны бастыргаш, совхозтуң механизаторларының чарыжынга ийиги черни ээлээн. Анатолий биле Виктор оларның соонда чоруп турар.

(СЭТА-ның корр.).

Минск.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

ТЕМПИНИ ШАПКЫНЧЫТПЫШААН

«Ниитиниң малынга чем белеткели—хүннүң чугула болгаш харыысалгалыг сорулгазы». Чөөн-Хемчик районнуң мыңдыг лозуңчуг Күш-ажылчы алдарның тугун «Алдан-Маадыр» совхозка тураскаадып кедурген. Ол совхоз августуң ийиги он хонуунуң түңнели-биле 1887 тонна сигенни белеткеп, планының 57,6 хуузун күүсеткен. Августуң баштайгы он хонуунда 459 тонна сиген белеткээн болза, ийиги он хонуунда 881 тонналы белеткеп, бирги он хонуктан 422 тонна хөйнү кылган.

Мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле районга чарлаттынган шалыпчы айның онаалдазын ол ажыл-агый база ажыр күүсеткен. Шалыпчы ай дургузунда 800 тонна сиген белеткээр онаалдазын совхоз 110,1 хуу күүседип, онаалдадан 81 тоннаны хөвүдеткен.

Ажыл-агыйда кукуруза ажаалдазы түлүктээн. Баштайгы ажааттынган 150 га кукурузадан 800 тонна ногаан массаа силостаттынган. Мал чеминиң белеткелинде 250 ажыг кижи, ооң иштинде хол кадырлыг 210 кижи ажылдап турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш совхоз дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери, Алдан-Маадыр, Бора-Тайга кедээ Советтер күүскомнары мобилизакчы, организастыг хемчеглерни ап турар.

Социалистиг чарыштың түгүн улам бедитпишаан, чарыштың салбырлар, бригадалар, звенолар, тус-тус ишчилер ортузунда калбарткан. Бора-Тайга салбыры чарышка мурнавышаан. Ол салбырның ажылчыылары ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелин таныжып чугаалашкаш, анаа күш-ажылчы харыы кылдыр ажылдаарын, 725 тонна сиген белеткээр планынга 200 тоннаны немей кылырын шиитпирлээн соруккур ажылдап турар. Ам 630 тонна сиген ында белеткеттинген. Ол-ла салбырда комсомолчу М. Ховалыг удуртуп анияктар бригадазы 250 тонна планын 290 тонна чедир күүсеткеш, анаа немей 60 тонна сиген дээш ажылының темпизин шапкынчыткан. Бригаданың трактористери Андрей Сарыглар биле Боо Шойлаң сиген кезер, бөлер, сөөртүр хүн онаалдаларын 130—145 хуу күүседип, мурнакчыларның одуруунда кирген.

Төп салбырда хову-трактор бригадазы 200 тонна мал чеми белеткээр онаалдазын күүсеткеш, уламчылавышаан. Бода мал бригадазының малчыннары 179 тонна сиген белеткээр онаалдалыг. Ам онаалдазындан арткан 59 тоннаны удавас чедир күүседир дээш шалыпчы ыыте турупкан. Чодураалыг-Сайырның хойжу бригадазы 130 тонна сиген белеткээн. Хойжулар ам-даа 100 тоннаны белеткээр. Ол бригадада Сергей Сарыглар 28 тонна сиген белеткеп, хүлээлгезинде айыткавындан 18 тонналы ажырган. Коммунист М. Өктек-оол 10 тонна планын ийи катап күүсеткен. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры О. Дажы-Намчал 11 тонна сигенни шынаага белеткээш, сиген кезилдезин Манчүректе үргүлчүлевишаан. Ол ышкаш сиген белеткээр онаалдаларын ажыр күүсеткен, шалыпчы ажылдап турар малчыннар совхозта эвээш эвес.

Бора-Тайга ортумак школазының башкылар коллективи 30 тонна сигенни белеткеп бээрин аазааш, сөзүн ээлеп, 38 тоннаны кылган. «Сельхозтехниканың» Чадаана каттыжыышкынының коллективи совхозту шефке алгаш, 30 тонна сиген белеткеп бээр дээн сөзүн ээлээн.

Алдан-маадыржылар мал чеми белеткээриниң онаалдазын эрестиг күүседир.

М. СЕВЕН.

„Шамбалыг“

совхозка

Ниитиниң малынга чем белеткээринге киржири бүгү улустуң хереэ. Ынчангаш республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң ажылдакчылары Кызыл районда «Шамбалыг» совхозка шеф дузазын көргүзүп чораан. Тос кижи ийи тонна сигенни кескеш, бөлүп берген, он машинага пресстээн сигенни чүдүрүп чорутКан.

Р. ТОЛЗАТМАА.

МУРНАКЧЫ БРИГАДАДА

Дуржулгалыг механизатор Оюн-оол Седен-оолович Кууларның удурткаы механизастаан бригаданың кежигүннери ниитиниң малынга четчир чемнерни белеткээр дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Бригадада 22 механизаторнуң аразында бодунуң ажылын эки билир Түлүш Бара-оол, Салчак Болат-оол, Очур Арзылаң чижектиг кижилер хөй. Олар хүн бүрүде-ле ээлчег нормазын 130 хуудан өрү күүседип турар.

Очур Арзылаңның пресс-белдүрүкчүзү тавычалаан одуругларны дургаар соксаал чок чоруп турар. Эртен эртеден орай кежээге чедир 20—21 тонна эки шынарлыг сигенни ол белеткеп турар, бо дээрге ийи норма.

Ниити бригада сөөлгү хүннерге чедир 600 тонна сигенни белеткээн. Ол хире сенажты сүт-бараан фермазында «үүжелээн». Ону кыска хуусаада кылгаш, шык, агаар эртпес кылдыр дуглаан.

Шамбалыгжыларның бо чылын тараан тарымал тооруу эки үнген. Үшкү бригаданың шөлүнде тараан бо участокту көөрге, сарыг шывыг-биле дөмей, дең-дески, дүжүткүр үнген. Ооң гектар бүрүзүнден 100 центнерден эвээш эвес хоолулуг массаны алыр.

В. МААДЫР-ООЛ.

СОВЕТ МОРДОВИЯНЫҢ ЦЕМЕНТИЗИ

«Мордовцемент» бүдүрүлге каттыжыышкынының ажылчыншилери ай санында-ла 250 муң тонна ажыг продукцияны үндүрүп турар. Ажылдап турар бүдүрүлгелерниң дериишкиннерин чаартырының, чаа күчүлерни шиңгээдип алырының күсели-биле цемент бүдүрерин дыка көвүдеткен.

Автономнуг республиканың индустрияның чаа адырының терүттүнген хүнүнден бээр эрткен ийи он чылдың дургузунда ооң баштайгы бүдүрүлгезиниң— Старо-Алексеевскиниң цемент заводунуң овур-хевири чаартынган. Ол бүдүрүлгени чаарты кылганының түңнелинде ам ында бүгү-ле улуг күш үндүрер чорудулгаларны механизмнерже болгаш автоматтарже шилчиткен. Алексеевскиниң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг заводу күчүзүнүң талазы-биле ооң мурнунда тургустунган бүдүрүлгени ийи ажыг катап ашкан. Баштайгы бүдүрүлгениң коллективи база-ла эң чаагы технологияның негелделерин барымдаалап ажылдап турар.

Бүдүрүлгениң чаартыныышкыны-биле чергелештир цементичилерниң профессионал белеткели өзүп, оларның күш-ажылы шынар талазы-биле өскерлип турар. Мурнунда турган он-он аар-берге мергежилдер кезээде читкен. Бүдүрүүшкүннүң амгы деңнелин хандыларынга 50 чылдар үезинде каттыжыышкынга 37 муң ажылчыннар негеттинер турган, а ам херек кырында 2 муңдан эвээш кижи ында ажылдап турар дээрзин социологтар санап үндүрген.

Мордовия цемент үлетпүрү РСФСР-де эң-не күчүлүглерниң бирээзи болуп турар. Оон чыл бүрүзүнде-ле ийи миллион тонна ажыг цементини Москваның, Горькийниң, Ульяновскиниң, Казаньның болгаш өске-даа үлетпүрлүг төптерниң тудугларынче чорудуп турар.

А. ПАТЕТА.

АНЫЯК ХООРАЙ – АК-ДОВУРАКТА

Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш чарышка Ак-Довуракта сурагдыг тудугжуларның бирээзи Виктор Савылдың удурткаы тудугжулар бригадазы кызымак ажылдап, юбилейлиг чылдың сес айларының планын чедиишкиниг доосКан. Ажыл-ишчи, найыралдыг бо бригаданың кежигүннери Постоянный суурда № 112 чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турар.

Тудугжулар хамаарышкан участоктарында ажылдап, чамдыктары бетон хүлээп ап, ону кудуп, чамдыктары опалубка белеткеп турар. Олар бажыңның адакы каъдының демир-бетон блоктарын, ооң кырын бетоннаар куржаганы кылып доозуп турар болгаш адакқы каъттты плиталар-биле шып эгелээн. Бажыңның ханазын салыр ажылче бригада кежигүннери кирипкен.

Планныг онаалдаларны чүгле күүседир эвес, а харын ажыр күүседир дээш чарышта калбарган. Ылаңгыя Ак-Довурак хоорайның хоочун тудугжузу, Ленин орденниң эдилекчизи С. Сендажы, И. Куртуй-оол, Ш. Данзырык, В. Иргит, М. Канчыыр-оол болгаш оон-даа өскелер чарыштың мурнуку одуруун ээлээннер.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Тываның даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинадының ажыл-ишчилериниң кол сорулгазы—ийиги ээлчегниң төлевилел күчүзүн дарый шиңгээдип алыры. Бедүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга чедир цехтиң төлевилел күчүзүн шиңгээдип ап, Төрээн чуртка пландан ажыр даг-дүгүн бээр дээш кызымак ажылдап турар.

Ийиги ээлчегниң арыглакчылары августуң сөөлгү хүннеринде күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ажылдап, цехтиң ээлчеглер коллективтери план ёзугаар хонукта 61,2 тонна даг-дүгү арыглаар турган, 121,7 тонна чедирген. Ол—ниити продукция бүдүрериниң планынга хонукта 5320 рубль немелде-дир.

Бирги секцияда Т. Шмураткиваның удурткаы № 1 ээлчег 12,2 тонна даг-дүгү арыглаар планын 20,4 тонна чедирген.

Ийиги секцияда А. Лузянинниң удурткаы № 1 ээлчег база бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, пландан ажыр 2 тонна сорттуг даг-дүгүн берген.

Бедүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехте бирги секцияның № 2 ээлчег (начальниги Б. Долгушин) база мурнакчыларның одуруунда.

Ийиги секцияның бирги ээлчээниң арыглакчылары ол хүннерде база чедиишкинниг ажылдап, 18,4 тонна даг-дүгү арыглаар планын 21,09 тонна чедирген.

Улуг Октябрьның 60 чылынга даг-дүгү арыглакчыларының күш-ажылчы ээлчээ уламчылавышаан.

БИСТИҢ КОРР.

Бөгүн—Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел хүнү

ТЫВЫКЧЫЛАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

СЭКП-ның XXV съездизиниң шиитпири-биле 1980 чылга чедир нефтини казып тывары 620—640 миллион тонна, а газты—400—435 миллиард кубометр чедирерин көрген. Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажыл-ишчилери оттулар чүүлдүң бо үнелиг хевирин болгаш химиктиг чиг-эттиг казып тывар ын бүзүреддиг чорудуп турарлар. Ылангыя Барыын Сибирьде, Мангышлакта, Удмуртияда, Коми АССР-ниң соңгу талазында нефтилиг черлерде бо талазы-биле бүдүрүлге черлери дыка хөгжүп турар.

Нефтичилерниң кайгамчыктыг чаагай чаңчылы бар: чаа-чаа черлерге ажылдаары-биле чурттуң бүгү-ле булуңнарындан нефть тывыжының эң хоочун мастерлери күзелдии-биле чорүп турарлар. Бо талазы-биле эң улуг мергежилдиг кадрлар алдан чылдарның ортаа үезинде Барыын Сибирьниң нефть байлаан ажыглалга киирери-биле ажылдап келгеннер. Аңаа 1964 чылда эң-не баштайгы нефтини казып тыпкан, а оон үш чыл эрткенде 5,8 миллион тонна «кара алдынны» алган. Бо чылын Барыын Сибирьниң нефтичилери 200 миллион тонна продукцияны бээр. Оон байлаан алырының талазы-биле ажыл кажангызындан-даа шалыпкын болган.

Барыын Сибирьниң нефтичилериниң чедиишкинин эш Л. И. Брежнев бедии-биле үнелээн: «Ол кадыг-дошкун черге кылган чүүлдер болгаш кылып-даа турар ажыл-иш дээрге, ёзулуг маадырлыг чорук болур. Ону ынчаар кылып турар чүс-чүс муң кижилерге Төрээн чурт мактап, оларны ханы хүндүткел-биле көрүп турарлар».

Бистиң чуртка революция мурнунда газ үлетпүрү херек кырында чок турган. Ставрополь крайдан, Ортаа Азиядан, Коми АССР-ден, Украинадан, Тюмень болгаш Оренбург областардан газ-биле байлак черлерни шинчилеп тыпканының түңнелинде улус ажыл-агыйының бо чугула адырын тургузарынга күчүлүг үндезинни тургузар аргалыг болган. Сөөлгү чээрби чыл иштинде газ тывыжы 27 катап улгаткан. Амгы үеде 13 хонуктада-ла 1956 чылдың бүгү дургузунда тыпканы ышкаш, ол хире нефтини чурт ап турар.

Бедик шынарлыг газты алыр болгаш ону болбаазырадырының Оренбургта үлетпүр комплекизин тургузары дооступ турар: келир чылын оон үшкү ээлчээ ажыглалга кирер. Ол комплекске үндезилээш, ходумактыг күгүрну болгаш газты алырының талазы-биле мырынай чаа үлетпүр бүдүрүлгезин тургустунар. Оренбург биле ССРЭ-ниң Барыын кызыгаарының аразынга газ дамчыдар хоолайны салып доосканы соонда, Оренбургтуң газы акы-дуңма социалистиг чурттарже дамчыттынар.

Нефть-газ дамчыдар хоолайларны кылып турар тудугжуларның кызымаккай күш-ажылы-биле бистиң чурттуң энергетиктиг оттулар чүүлү тургустунуп турар.

Нефтичилер, газ тывыкчылары, тудугжулар Улуг Октябрьның 60 чылын күш-ажылчы белектери-биле уткуп турарлар. Олар беш чылдың ийиги чылының даалгазын чедиишкинниг күүседип турарлар. Күш-ажылчы дыка хөй коллективтер юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир чыгай берген.

М. ГОРБАЧЕВА.
(СЭТА-ның корр).

ТУРКМЕН ССР. Чер уттээр мастер коммунист Агафенди Алдыровтуң удурткан бригадазы Челекен чартык ортулукта газтыг болгаш нефтилиг черни шинчилээринге үлүүн киирип турар. Оон удурткан бригадазы «Каспморнефть» каттыжыышкынның Челекенде далай шинчилээр эргелелде эң дээре коллективтерниң санында кирип турар. Мурнакчы бригада Улуг Октябрьның 60 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар. Бригада далай дүвүнден газ болгаш нефть казып тывар ының ийи чыл планын күүседипкен. Пландан дыка ажыр — 2337 метр ханы өрүмнээн.

ЧУРУКТА: мастер А. Алдыровтуң бригадазының ажылдап турары 31 дугаар участок.

А. САПАРОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроиказы).

Чуртталга-коммунал ажыл-агыйы министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгези республиканың ажылчы чоннарын газ-биле хандырарынга улуг рольду ойнап турар. Ол бүдүрүлге чери чыл эгезинден бээр планны 106,3 хуу күүсеткен. Ол чедиишкинге АТБ-ниң газ сээртүр чолаачыларының үлүү база улуг. Бо автобүдүрүлге чери Кызылдың мурнакчы коллективтериниң санында кирип турар. Автоколонналар аразында Улуг Октябрьның 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш калбарган. Оон түңнелдерин ай, квартал санында үндүрүп, мурнакчыларны илередип турар. Бо чылдың сес айларының түңнели-биле чарыштың мурнуку одуруун бирги автоколонна чедип алган. Ону Виктор Александрович Козулин удуртуп турар. Бригадир В. Козулин коллективте хоочуннарның, аныяктарның дагдыныкчыларының бирээзи. Ол республиканың чурттакчылыг черлеринче газты чедирип турар. В. Козулин бодунуң ЗИЛ-130 автомобили-биле газты хоорайларга, суурларга болгаш ырак-узак черлерде малчыннарга чедирип, чоннуң күзенчиг аалчызы боop турар. Ону Кызыл—Абакан аразының оруунга бо-ла көрүп болур. Ол коллективте социалистиг чарыштың бирги черин үргүлчү ап келген.

ЧУРУКТА: мурнакчы чолаачы В. А. КОЗУЛИН ээлчеглиг рейсче үнүптериниң мурнунда.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

Мал чеминиң белеткели—шалыпчы фронт

БИР ДЕМ-БИЛЕ

«Хемчик» совхозтуң Шолук-Аксында сиген кезип турар бригадада ажыл-иш хайнып кааны: тракторлар дыргыраашкан, сиген машиналары шылыраан, сиген болуп, соортуккен, сарааттаан кижилерниң үннери чаңгылаан... Бута унунда улуг талдың хөлегезинде поварларның кылып турар амданныг чеминиң чыдылаа дүмчүүн кагар.

Мында Кара-Сал Чүкпей удурткан механизастаан бригада ажылдап турар. Бригадир кылган ажылды көргүзүп, түңнеп, таныштырып чоруп тура, мынчаар чугаалады:

— 480 тонна сигенни кезип сарааттап алыр планныг улус бис. Бо хүннерге чедир 260 тонна ажып чор. Сигенни шымбай үнген черлер ам-даа хөй. Ол планывысты черле күүседиптер бис. Механизастаан звенонуң оолдары дыка кызып ажылдап турар улус, ылангыя Слава Саая, Хомушку Хемчик-оол, Хомушку Хөөкүй-оол оларны онзалап демдеглезе ажырбас.

Мында ол механзенодан ангыда хол-биле кезип турар сес кижилиг звено база бар. Олар колдуунда бута кыдыының сигеннерин ажаап ап турар. Звено совхозта өске звенолардан шалыпкын ажылдап, сөөлгү үндүрген түңнелдер ёзугаар бирги черни алган болду.

Мал чеминиң белеткелинге суурнуң агитквартираларының дузазы көскү. Олар 120 тонна сигенни кезип, сарааттаарын хүлээнгеш, ону ажыр күүсеткен. «Дүжүт», «Аялга», «Хаяа» агитквартиралар эң эки ажылдаан.

Саая Кош-оолдуң башкарып турар механизастаан звенозу 500 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин күүседир дей берген.

Кукуруза ажаап, силос салыр бригада ол ажылын сентябрь 5-те доозар деп хүлээнген турган. Ынчалза-даа олар хуусаа бетинде, август 29-та-ла 1500 тонна кукурузаны силостап дооскан. Ының дугайын бригадир Шагдыр-оол Маадыр-оол совхоз дирекциязынга дыңнаткан. Кукуруза ажаалдазынга трактористер Доңгак Амыр, Моңгуш Мөге, Саая Оолак олар эрестиг ажылдааннар.

Совхоз сиген белеткелиниң планын 45 хуу күүсеткен. Моон алгаш көөрге, кылыр ажыл ам-даа эмгежок. Салдынган сорулганы күүседир дээш совхозтуң ажыл-ишчилери кызып ажылдап, арга-курлавырларны дилеп тып, моон мурнунда сиген кеспейн турган черлерниң бедии сигенин ажаап ап, күштү көөннеп турар.

Х. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик район.

СИГЕН КЕЗИКЧИЗИ

Эртенги хүннүң херелдери Чырганы унунга дээп келген. Чолдак курагг баштыг, чоон теректиң күдүрээзинде кожа тип каан ийи майтып. Оон чанында бедилир азып каан кызыл тук кайы ырактан-на көстүп келди. Мында — Куулар Белек-оолдуң удуртканы сигенчи звенонуң турлаа. Оон кежигүннери — хойжулар.

Чечээ дүшпээн сырый меле сиген кескен хып дээн аныяк кижилерниң кадырлары артында алнныг даарштыг, хүнге кыланнажы-дыр. Кезикчилер аразында узун мага-боттуг, мунгаш кара салдыг аныяк эрниң ажылдап турары өскелерден ылгалдыг болду. Хөөредир болза, «чода ортузундан терен сигенни аңаа-ла кылаштап эрте бээр» деп болур. Ол —сиген кезикчизи Ооржак Сады-дыр. Өөрү шолдуң ужунче чаңгыс кезип үнүп турда, ол бирээни дооскаш дараазындаазында база орту чеде бээр. Кескен черин «чүлүп-ле каан ышкаш» деп чугаалагы дег, шынарлыг. Кескен черин сонуургап көрүп тура, учётчиктен айтырдым:

— Кадырының ап турар чериниң калбааы көрүкердаан, хемчээп көрдүнер бе?

— Барык-ла дөрт метр чеде бээр чорду.

— Сиген кезериниң ёзулугла мастери-дир силер аа, Сады Кара-кысович?— деп, Ооржак кадырын шалып, дыштаныр турар аразында айтыра аарак баштактандым.

— Муп-не чүгээр-ле кижи мен — деп, кижим арнында быйыргын-быйыргын дерин чотпушаан, чазык хүлүмзүрүп, бодунун харыыны берди.

Сиген кезип эгелээлден бээр чаңгыс-даа хүн ажаа орбаан, могаар-шылаарын билбес ажылдап келген кижи-дир. Ол чылдың-на ындыг. Хол кадыры-биле сиген кезериниң ийи нормазын хүнде күүседиптер кезикчи-дир деп чүвени караавыс-биле көрүп бүзүредивис.

Шалыпчының ажылдап турар звенозу он хонук түңнелдеринде бирги черни алгаш шаңналып турар. 130 тонна сиген белеткээр планын хойжулар күүсеткеш, ажылын уламчылавышаан.

Э. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

Бора-Тайгага баштай «Чодураа» деп коллективтиг ажыл-агый тургустунгаш, бөгүнгү «Алдан-Маадыр» совхоз болгуже М. К. Доржатпаа тудугга ажылдап келген. Ол ам совхозтуң Бора-Тайга салбырының тудуг бригадазының бригадири.

Салбырның мал кажааларын чаңгыс аай төлевилел ёзугаар чаартып кылыр дээш сөөлгү үеде Моңгуш Каракпанович билиин, күжүн харамнанмайн ажылдап, организастыг хемчеглерни ап келген. Оон түңнелинде салбырда эрги, чывыт кажаалар барык көзүлбестээн.

Моңгуш Доржатпааның бригадазы кедээ тудугга дэпшилгелиг аргаларны ажыглаарынче кичээнгейни салып турар. Ылангыя чуртталга бажыңнарын изидер кылдыр кылгылаан.

Оон бригадазы ам Дөргүнде 400 ажыг баш хойга чаа кажааны тудуп турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылының юбилейин төлептиг уткуур дээш М. Доржатпааның бригадазы шудургу ажылдап турар.

ЧУРУКТА: «Алдан-Маадыр» совхозта тудуг бригадазының бригадири Монгуш Доржатпаа.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Октябрь болгаш кижилерниң салым-чолу

ХООЧУННАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Седип-оол Токпак-оолович Тываның хоочун кижилериниң бирээзи. Назынының 77 чылының дургузунда ол хөйнү көрүп, хөйнү-даа кылгап. Хөлечиктеп эгелээш партияның, күрүнениң, хөй-ниитиниң ажылдакчызы болуп улуг ишти бүдүрген.

ТАҢНЫЫЛ ШЕРИГ

Улуг Октябрьның тииләэриниң ырак мурну, 1900 чыл. Чадаананың Морзуктуг-Тейге ядыы аңчы арат Токпак-оолдуң өг-бүлезинге оол төрүттүнген. Ону Седип-оол деп адаан. Седип-оол бичиизинде-ле ядыы араттарның урут-дарыы-биле дөмей айлап, бескеп, байларга хөлечиктеп амыдырап чораан. Байлар, дүжүметтерниң каржы-дошкунун, ядыыларны оларның бастып-дорамчылап, дарлап турганын бичиизинден-не ол билип, кадыг-бергеге каңналып өскен.

Бир-ле катап оол адазы-биле аңнап чораан. Адашкылар кончуг шыырак дээн он ийи адыр мыйыстыг сыын даялап алган. Өөрүшкүзү аажок. «Моон өртээ-биле чүү-хөө садып, өре-шире төлеп алыр чүве» кылдыр бодап олчаомактыг чанып келген. Катканың ындыг боор. Делег чалан дээр дүжүмет өске кижи аъды оорлап мунгаш деп шамнааш, адашкыларның сыынының мыйызын хунаап алгаш барган. Удатпаанда ийи кожууннуң чызаан чыыжынга оолдуң адазын келдирткеш, чүс шаагайтааш алдан катап банзалааш салган.

Чадаана, Өвүр ол ынчаар дээрбечи ак солааннар тыпты берген, чонну үнтеп-тонап турар деп коргунчуг чугаа-соот дыңналы берген. Чон ынчаар дүүреп турда, дээрбечи камык кыдаттар чедип келгилээн. Олар база арат чонну үнтеп-тонап турар дугайында мурнукузундан-даа артык дүвүренчиг чугаа-соот тараан. Оон корткаш аалдар деве көжүп эгелээн. Чадаана, Өвүр ынчаар чүвениң байдалы дүүренчиг үе турган.

— Орус чуртунда ак хаан дүжүлгеден дүшкен... Октябрь деп кызыл хувискаал өөскээн, чаа төре доктааган.. Ону Леней башкы деп кижи баштап турар. Леней дээр ол кижи ядыы-түренги улусту өрү тыртып турар, кончуг буянныг-чаагай кижи-дир—дишкен чугаа-соот дыргып апарган.

— Тывага төре өскерлир. Оон ужун кызылдар биле актар чаалажып үнген. Кызылдар актарны базып турар — дээн чугаа-домак араттарның аксындан дүшпестээн.

Ол үеде аъттыг-хөлдүг, боомоңгулуг улустар бир-бир аалдарга бо-ла моондаакып каап турган. Седип-оолдуң адазы олардан база чыда калбастаан. Копту дайынның идепкейлиг киржикчилериниң бирээзи Хенче-Кара дээр экер-эрес эр араттарны баштап чорүп турган. Ол араттарны таңныыл шериг дижи берген.

— Дээрбечи ак солааннарның, камык кыдаттарның бажы эттенип бардылар. Оларны кыра базар, агы ойладып чорудар херек— дижип, ол бөлүк араттар аашкынып, даңгыраглап чоруп турган. Таңныыл шеригниң (партизаннарның) сорулгазы-даа ындыг. Ачазының сүмези-биле 19 харлыг Седип-оол база таңныыл шеригге каттыжып кирген. Араттарның партизан бөлүү Чадаана, Өвүр ол ынчаар дээрбечи ак солааннар болгаш камык кыдаттар-биле каш удаа сегиржип ап, ырмазын сып чорүп тургаш сөөлүнде барын орус, тыва партизаннар-биле каттышкан.

АРЕВЭЧИ

Партизаннар бөлүү-биле чорүп тургаш, Октябрь, Ленин башкы, коммун нам дугайында хөйнү билип ап, Тывага хувискаал өөскээнин, байлар, дүжүметтер, ламалар, хамнар турбас дээрзин, араттар шупту деп эргелиг болур, эрге-чагырганы араттар баштаар деп чүвени угаан-сарыылынга сиирип ап, Седип-оол хувискаалчып бар чораан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында 1921 чылда Тыва Арат Республика тургустунган. Седип-оол ол медээни чоргаарланып дыңнаан. Ламаларга, дүжүметтерге хөлечиктеп чорүп тура моол бижикке, моол дылга өөренип алган оол шору билиглиг, дэпшилгелиг аныяктарның бирээзи апарган.

1924 чыл. Хемчикке өскээн Сумунактың контрреволюстуг самыының базарынга Седип-оол идепкейлиг киришкен.

1925 чыл. Хемчиктиң Чөөн кожуунунуң Ондарларының өмүнээзинден ТАР-ның улустуң III дугаар Улуг хуралынга Седип-оол төлээге соңгудуп, Кызылга келген. Удатпаанда бижик сургуулунга өөренип кирген. Баштай моол бижикти, сонгу сөөлзүреди орус бижикти өөренген. Бижик сургуулунга өөренип тура, Седип-оол аревэчи апарган.

Москвага КУТВ сургуулунга өөренири-биле беш кижи Улуг-Хемни куду салдап баткан. Аңаа Тывадан барган ийи дугаарты сургуулдар олар болган. Кады өөренип турган өөрү ону Танов деп адай берген. Оон бээр-ле Седип-оол Токпак-оолович Танов бүгү документилеринге ындыг фамилиялыг апарган. КУТВ-туң бөлүк сургуулдары Моол Арат Республиказе экскурсиялавышаан, этнографтыг шинчилелдер кылып чорүп турда, Седип-оол оларның хелемечизи болуп, Моолга үш ай болган.

ТАҢДЫ ТЫВАНЫҢ ТӨЛЭЭЗИ

1929 чылда Тываже шөлээлеп чанып кээрге, ТАР-ның нам, чазаа Седип-оолду Тыва Төп кооптуң даргазынга томуйлаан. Ол-ла чылын ТАРН-ның кежигүнүнге хүлээп алган.

Оон бир чыл эрткенде Седип-оол Тановтуң ажыл-амыдыралынга бир онзагай болуушкун болган. Австрияның найысылалы Вена хоорайга бүгү-делегейниң коржааларының (кооператив альянсызының) конгрезинге ТАР-дан төлээ болуп аъттанган. Даштыкыда капиталистиг чуртче тыва арат кижиниң төлээге бир-ле дугаар чорааны ол. Аңаа делегейниң дыка хөй чурттарындан төлээлер чыылган. Тыва төлээ очулдурукчулуг чораан. Конгрестиң ийиги хүнүнде даргалап орган кижи турган:

— Таңды Тываның төлээзи Танов Седбол!—деп, чарлап үнген. Тыва төлээ хелемечизин эдерткеш, виндирже базыпкан. Конгрестиң хуралын даргалап олурган кижи докпаа-биле столду ток кылырга зал шыыпшып барган.

Тыва төлээ хорээн ажыдыр чөдүре тыртып алгаш, чугаалап-ла эгелээн. Седип-оол Танов ынчан Тываның өткүт, чечен үннүг ораторларының бирээзи турган. Баштай тыва хуучуларының өмүнээзинден төлээлерге революстуг изиг байыр чедиргеш, ол мөгейип каан. Таңды Тыва республиканың арат чоннарының чүс-чүс чылдарда даштыкының болгаш иштикиниң дарлакчыларынга базындырып, караңгы-бүдүүлүк чораанын төөгүп чугаалаан. Төлээлер адыш часкагылап каап орган. Оон соонда улуг ССРЭ-ниң акы-дуңма дузаламчызы-биле Таңды Тыва тускай догуннап, капиталистиг эвес оруктап, социализмче шапкыны-биле хөгжүп орарын оратор чугаалап эгелээн. Октябрь, Ленин, марксизм-ленинизм, коммунизм, социализм дигилеп ол чугаазын уламчылаарга адыш часкаарын соксай бергеннер. Бо-даа бүтпээн коммунист кижи-дир деп билип кааннары ол болган.

Тыва республиканың төлээзи Седип-оол Тановтуң Австрияның найысылалы Венага чугаазы аңаа чыылган бүгү-делегей конгрезиниң төлээлерин ынчаар кайгадыпкан.

ЭЛЧИН-САЙЫТ

Седип-оол Токпак-оолович партияның бар дээн черинге партийжи ёзу-биле ажылдап, чонунга ак сеткилдиг бараан болган. 1931—1935 чылдарда ТАР-ның Москвада элчини болуп Совет Эвилелиниң, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң көскү ажылдакчылары-биле бо-ла ужуражыр турган. Ылангыя М. И. Калинин, С. М. Буденный олар ышкаш сураглыг кижилер-биле, Коминтерниң ажылдакчылары-биле ужуражылгалары сагыжынга хевээр арткан.

Ынчан аңаа, Москвага тыва улустуң ырларын, хөөмей-сыгыдын, игил-бызаанчыга ойнаан тыва аялгаларны пластинкага бир-ле дугаар бижидеринге Седип-оол Токпак-оолович идепкейлиг киришкен. А. А. Пальмбахтың дугаазы-биле улуг улустуң бижикке өөрениринге таарыштырган «Чаа орук» деп үжүглелди чогааткан. Араттарның үжүк-бижикке өөрениринге ук ном улуг ужур-дузалыг болган.

Оон соонда Седип-оол Токпак-оолович ТАР-ның Культура яамызының сайыдынга ажылдаан. ТАРН ТК-ның болгаш ТАР Бичи Хуралының кежигүнүнге каш удаа соңгудуп, кожууннар үнүп сургакчылап, олут-дыш дивейн халдып тургулаан.

Седип-оол Токпак-оолович ТАР-ның акционерлиг күрүне банкызын база даргалаан. Оон соонда Тываның күрүне архивин тургузуп, эргелекчилээрин аңаа дааскан. Оон бээр-ле архив-биле харылзаазын кошкатпаан. Ол-ла ажылдап чорүп тура, Тываның колхозтар чөвүлелин-даа даргалап турган. Шынап-ла кылбазы, туттпаан чүвези чок кижилерниң бирээзи.

ТӨӨГҮЧҮ

Улуг Совет Эвилелиниң акы-дуңма улустарының найыралдыг өг-бүлезинге Тываның бактаап киргени тыва улустуң күзел-бодалының боттанганы ол.

Совет Тываның социалистиг чаартылгазынга хоочуннар-биле кады Седип-оол Токпак-оолович киржип келген. Ам-даа хөй-ниитиниң херээ дээнде олут орбас хевээр. Кезек үеде 60 маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейиниң директорлап тура, тыва улустуң төөгүзүн шинчилээринге, аңаа хамаарышкан материалдар чыырынга организакчы үлүүн киирген. Моолдаар моол бижикти эки билир болганындан архивке-даа, музейге-даа ажылдап тура моол дылда архив материалдарын тыва дылче хөйнү очулдурган.

Тываның төөгүзүнүң дугайында кандыг-бир чүве айтырар болза, хоочун коммунист күзелдии-биле хөөреп бээр. Тываның төөгүзүн эки билир, ёзулуг төөгүчү кижи. Аныяк-өскен ону бо-ла чалаар, сүмележир. Седип-оол Токпак-оолович Танов ВЛКСМ обкомунуң чанында хоочуннар чөвүлелиниң кежигүнү. Школачыларның пионер отрядтарының, 60 маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейиниң доктаамал аалчызы. Чогум-на ындыг хоочуннар идея талазы-биле бүзүреддиг чорукту, арга-мергежилди аныяктарга дамчыдып берип чоруур. Оларны амгы үениң салгакчылары хүндүлээр, олардан хөйнү өөренип, билип ап-даа турар.

Л. ЧАДАМБА.

БОТТУГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем район Советиниң сессиязы чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга уткуштур кодээниң ажыл-ишчилериниң ажыл-амыдыралының культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле айтырыгны чугаалашкан. Ол дугайында илеткелди райкүүскомнуң даргазының оралакчызы С. С. Сади кылган. Оңгу беш чылдың ийиги чылының баштайгы чартыының планныг онаалдаларын районнуң ажыл-ишчилери канчаар күүсеткенинге доктаап, Улуг Октябрьның 60 чылынга төлептиг ужуражыр дээш районнуң бүгү ажылчы чонунуң кызымак ажылдап турарын демдеглээн.

Район бо чылдың бирги чартык чылында малдан алыр продуктуларны күрүнеге садарын — эътти 71,3 хуу, сүттү—131,6, дүктү —160 хуу күүсеткен. Ниитиниң малынга четчир чем-суурну белеткеп алыры-биле ажыл бо хүннерде районнуң бүгү ажыл-агыйларында калбарган. Самагалтай суурнуң албан организацияларының коллективтери кодээниң ажыл-ишчилеринге боттуг дузаны чедирип, мал чеми белеткээринге идепкейлиг киржип турар. Мал ажылында ажылдап турар кижилерге моральдыг болгаш материалдыг деткимчени бедидерин районда кол сорулга кылдыр көрүп турарын илеткелчи айыткан. Малчыннарны суурже байдалче шилчээшин, ийи ээлчег-биле ажылдадыр дугайында айыттынган хемчеглерниң районда ырак-та четпес боттанып турарын илеткелчи болгаш сессияга санал берген депутаттар чугаалаан. Районнуң ажыл-агыйларындан ээлчеглиг кадатче шилчээн, суурда чурттап турар ындыг малчыннар чок. Чамдык малчыннарның хүлээнгеҥ ажылынга ээ-харыысалга чок чоруундан малдың хораар, чидер, чоруу ам-даа ээвэжевейн турар. Бо чоруктар-биле демиселди районда кошкак тургускан. Ону дараазында сан-түңнеп көрүп болур. Чүгле бо эрткен чеди айларның иштинде районга ниитизи-биле 12568 баш шээр мал, 688 баш мыйыстыг бода мал өлүп хораан. Район бо чылын чүс баш төрүүр малга знаашты чүгле 59 хураган, 55 анай, 35 бызаа алганы эң кудуку көргүзүг деп чүвени сессияга депутаттар шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалажып, ону чайладырының талазы-биле боттарының ажыл-херекчи санал-оналын киирегеннер.

Ниитизи-биле районда хойжу бригадалар төптериниң дерилгези, чаагайжыттынганы үениң негелдезинге дүүшпейн турар. Ынчангаш хойжу бригада бүрүзүнге таарымчалыг кызыл-булуңнарны дерип, чунар-бажыңнарны тудуп, малчыннарның амыдырал-чуртталгазының культурлуг деңнелин бедидеринче кол кичээнгейни салыры чугула деп көрген. Хойжу бригадаларда малчыннарга, сиген кезиилдезинде ажылдап турар кижилерге чедип, оларның ортузунга лекция, беседа, тайылбыр ажылын чорудуп турары кошкак. Ынчангаш мал ажылында хаара туттунган кижилерниң ажыл-амыдыралының культурлуг ниити байдалын бедидип, зооветеринарлыг өөредилгени малчыннар ортузунга калбартырынче, оларның урут-дарының уруглар садынга хаара тударынче, малга быжыг чем-суурну белеткеп алырынче ажыл-агыйларның удуртукчуларының, специалистерниң, кодээ Советтериниң кичээнгейин угландырып, ол талазы-биле шиитпирин сессия хүлээп алган.

Б. ТИРЧИН.
Тес-Хем район.

КЫШКА ҮЛЕГЕРЛИГ БЕЛЕТКЕНИР

Чурттуң колхозтары болгаш совхозтары мал кыштагладыышкынынга идепкейлиг болгаш ылак белеткенип турар. Мал чемнериниң курлавырларын көвүдедиринге ам улуг кичээнгейни салып турар. ССРЭ ТСЭ-зиниң дыңнатканындан алырга, августуң 29-ка чедир 61,5 миллион гектар шөлдүң тарымал болгаш чайгаар үнген сигеннерин кескен. Ажыл-агыйлар 40,5 миллион тонна сигенни, 64 миллион тонна ажыг сенажты болгаш 52 миллион тонна саваңны база өске-даа бедүүн чемнерни белеткээн.

Силосту чер болганда салып турар. Ону 47 миллион тонналы салган. Бо чылым ажыл-агыйлар химиктиг консервантыларны ажыглап тургаш, ол чулуктуг чемни дыка хөйнү белеткээр. Ам свёкла ажаалдазы эгелээнде, оон бүрүзүн база мал чеми кылдыр белеткеп ап турар.

Сиген далганын белеткээри үргүлчүлеп турар. Ону 5 миллион тонналы курлавырлап алган.

Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери оон-биле чергелештир мал кажааларын, чем белеткээр цехтерни таарыштырып, чылыглап, техниканы база дериишкиннерни септеп, мал кыштаглаашкынынга бүрүн белеткелдиг ужуражыр дээш бүгү чүүлдерни кылып турар.

(СЭТА).

1917-1977
60

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕР — САЛЫМ-ЧОЛУНУҢ ЭЭЛЕРИ

1977 чылда ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгуудаларының түңнелдериниң дугайында дыңнадыгда херээжен депутаттарның санын айыткан. Олар бүгү соңгутканнарның 49 хуузу болган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң херээженнерниң күш-ажылының база чурттталгазының, ненин болгаш чашты камгалаарының айтырыгларының талазы-биле комиссиязының даргазы Л. П. Лыкова ол фактыны тайылбырлавышаан мынча деп чугаалаан:

— Хааның Россияга херээженнер кандыг байдалга турганын бистиң амгы үениң херээженнери бодаары берге. Помещиктерге болгаш кулактарга хөлечиктээр, бажың чалчазы болур «эргелээн» аңгыда, оларга кандыг-даа эргелер чок турган болгай. 100 херээженнерниң 86-зы номчуп база бижип билбес турган. 1897 чылдың чизезинден алырга, Россияга чүгле дөрт инженер херээжен турган.

Хааның Россияның чөөн талакы районнарынга херээженнер херек кырында кул байдалынга туруп турган. Таджик херээжен Иноят Хамараева бодунуң салым-чолунуң дугайында мынчаар чугаалаан. «Мен сес хар безин четпээн турумда, мени думаалай кедирип каан. «Сен дыңнангыр болур, аайдан эртпес ужурлуг сен» деп, мени сургаан. Мени эттеп-хыйнап, эртен даң бажындан кежээ дүнеге чедир албадап ажылдадып турган». Думаалайны бир дугаарында ап октааннарның бирээзи ол уруг, башкы курстарын доосkan, херээженнер клубтарын организастаарынга киржип турган.

Ниитилелге болгаш өг-бүлеге херээженнерниң эр кижилер-биле деӊ эргезин чарлаан декреттерни Совет эрге-чагыргазының баштайгы хүннеринде-ле хүлээп алган. Бистиң чуртувуста херээжен кижи бодунуң салым-чолунуң ёзулуг-ла ээзи болу берген. Бөгүн ол калбак билиглиг-биле, энергиялыг-биле, хөй-ниитичи идепкейбиле характерлеттинип турар.

Чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга, салым-чаяанының база арга-мергежилдиин хөгжүдеринге калбак болдунар аргаларны ол алган. Чамдык саннардан ап көрээлиңер.

Октябрьдан төруттүнген

Херээжен специалистерниң санының талазы-биле Совет Эвилели делегейде бирги черни ээлеп турар. Олар чуртта дээди болгаш ортумак тускай эртемниг бүгү хамаатыларның 59 хуузу. Термоядролуг синтезтиң болгаш космос биологиязының, математика физиказының болгаш генетиканың, бедик молекулярлыг каттыжышкыннар химиязының болгаш радиотехниканың, минералогияның болгаш философияның талазы-биле херээжен эртемденнерниң улуг отряды ажылдап турар. Оларның аразында 90 муң ажыг эртемнер докторлары, кандидаттар, ийи муң ажыг профессорлар, эртемнер академияларының корреспондент-кежигүннери болгаш чиңгине кежигүннери бар. А кайгамчыктыг артистер, чурукчулар, музыкантылар, чогаалчылар херээженнер ортузунда мырыңай эндерик!

Төрээн чуртунуң мурнунга аты-хавыязы дээш бир миллион 753 муң ажыг херээженнер орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан. Дөрт муң ажыг херээженнер Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының бедик адын эдилеп чоруур, оларның аразында алдаржаан ажылдакчылар болгаш колхозчулар хөй.

Аттары чаартыкчы чоруктуң, бедик ажылчын мергежилдиң херечилери болу берген Ивановонуң бөс-таавычыларын магадап хапмас мен. Вичугтуң Ногин аттыг фабриказының аргыкчылары Мария биле Евдокия Виноградовалар дөртен ажыг чыл мурнунда бир-ле дугаарында эргижирээн нормаларны өскертиринче эгелеп кирген. Оларның үлегери бөгүн-даа орук айтыр сылдыс ышкаш, муң-муң эдерикчилерни чыып турар. В. И. Ленин аттыг камвол комбинадының аргыкчызы В. Н. Голубаева бир ажыл хүнүнде үш нормазы күүсетпишаан, бодунуң хуузунда беш чыл планының адырга бир дугаарында июль 20-де доосkan. Ол станокка ажылдавышаан, техникумда тулган эки өөренип, областың Совединиң депутатының хүлээлгезин күүседип, оглун кижизидип турар.

Ол мергежил Төрээн чуртка чүгле бүдүрүлгениң мурнакчыларын болгаш чаартыкчыларын берген эвес. Бистиң чоргааралывыс — Ярославна аяы сактып көрээлиңер. Бистиң ажыл-ишчи херээжен бүрүзүнге Совет эрге-чагырга кайы хире улуг болдунар аргаларны бергенин чайынналчак үлегер-чижээ болу берген, аргылда станогундан космос бедиктеринге четкен Валентина Терешкова ол-дур.

Совет херээженнер бүгү-ле күрүне ажыл-херектеринде, хоойлуларны, улус ажыл-агыйның хөгжүлдериниң пландарын ажылдап кылырынга болгаш хүлээп алырынга киржип турар. Чер-чер Советтеринге миллион ажыг ажыл-ишчи херээженнер соңгуткан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сөөлгү чыыжында 475 херээжен бар, ол болза бүгү депутаттарның үштүң бир кезээ болур. Бир эвес чер-чер Советтериниң бүгү чыыштарының депутаттары херээженнерниң санын казыптар болза, ол чурагай хөлчок көвүдээр: беш чартык миллион ажыг херээженнер күрүне башкарылгазының школазын эрткен.

Ылангыя революция мурнунда чону 100 хуузу-биле эртем-билиг чок турган чөөн чүк республикаларының чедиишкиннери онза улуг болуп турар. Ам ында херээженнер студентилерниң болгаш улус ажыл-агыйында ажылдап турар дээди база ортумак тускай эртемниг специалистерниң кезээ хирези, бүгү-ле эртем ажылдакчыларының 30 ажыг хуузу болуп турар.

Херээженнерниң күш-ажылының болгаш чурттталгазының, ненин база чашты камгалаарының айтырыгларының талазы-биле доктаамал комиссияларны 1976 чылда ССРЭ-ниң Дээди Совединге, эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге тургускан чорук херээженнерниң байдалының дугайында совет ниитилелдиң сагыш салышкынын, оларның күш-ажылының база чурттталгазының байдалдарын экижидеринче угланган социал-экономиктиг хемчеглерни боттандырарын күрүне контролюнга алыр дээн чүткүлдүң илерээшкини болур.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң ажылдап кылганы онгу беш чылда чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң программазында ажылдап турар херээженнерниң күш-ажылының база чурттталгазының байдалдарын улам ынай экижидеринге хамаарышкан тускай кезек бар. Өг-бүлелерниң уруглар кижизидилгезинге күрүнениң дузаламчызын күштелдирерин төлевилээн. Ажылдап турар ие херээженнерниң күш-ажылының база чурттталгазының байдалдарын экижидер талазы-биле чаа хемчеглерни боттандырган турар. Уругну бир хар чедир азырап өстүрери дээш чамдыызын төлеп бээр шөлээни оларга киирген улуг ужур-дузалыг болуп турар. Хөй уруглардыг иелерге чиигелделер кылдырган. Школа назылыг четпээн уругларның албан черлеринге олут саны барык-ла 3 миллион көвүдээр.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып көөрү чуртта чоруп турар. Чурттуң политиказы, экономика, социал болгаш культура амыдыралының бүгү-ле талаларынга херээженнерниң эр кижилер-биле деӊ эргелиин ында тодаргай айыткан. Ол болза социалистиг ниитилелдиң ёзулуг-ла демократчызының эң-не чайынналчак херечилелдериниң бирээзи болур.

60 чыл дургузунда совет херээженнерниң эрткен оруу бүгү делегейниң херээженнеринге сорук киирикчи үлегер-чижек болуп турар. Улуг Октябрьның 60 чылынга тураскааткан, чоокта чаа Москвага болган «Херээженнер болгаш социализм» дээр делегей ужуражышкынны ону бадыткаан.

(СЭТА).

ЖОДИНО. «Белавтомаз» бүдүрүлге каттыжышкынының Белорус автомобиль заводунуң продукциязы эки болуп турар. Ооң самосвалдарын чурттуң бүгү-ле республикаларының оруктарынга, улуг тудугларга, казыышкын черлеринге көрүп болур.

120 тонна хөмүр-даш сөөртүр күчүлүг машиналар ам үлетпүр шенелдезин эртип турар. А конструкторлар 180 болгаш 300 тоннаның машиналарын тургузарын планнап эгелээн.

Улуг Октябрьның 60 чыл оюн төлептиг уткуурунче чүткүвүшаан, автомобиль тургузукчулары ноябрьның 7-ге чедир пландан артыкка 1,5 миллион рубльдиң продукциязын үндүрер деп шиитпирлээн.

ЧУРУКТА: «БелАЗтарның» кол эптелге конвейери.

А. КУЗЯРИН биле А. НИКОЛАЕВТИҢ фотозу.

ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИННИҢ ОРУУ-БИЛЕ

«Гагауз националдыг хамаатыларның күзелин, а ол ышкаш совет, партия болгаш хөй-ниити организацияларының дилеглерин барымдаалап көргеш, национал культураны улам ынай хөгжүдер, гагауз чонунуң ортузунга масса-политиктиг болгаш эртем-чырыдыышкын ажылын экижидер сорулга-биле... гагауз бижиктиң үжүктериниң алфавидин бадылаар..»

(1957 чылдың июль 30-де Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыындан).

Молдавияның девискээринде чурттап турар түрк дылдыг улуг эвес улуска бижикти тургузарының дугайында бо документиниң Комратск районнуң Бешалма дээр суурунда тургускан төөгү-этнография музейинде делгеп көргүскен.

Гагаузтарның эрткен болгаш амгы үезин тайылбырлап турар ол музейниң залчылары янзы-бүрү чурттарның эртемденнериниң ажылдарынче боттарының кичээнгейин ынап-ла угландырарлар.

— Балканга осман чаалап алыкчыларның кызагдаашкынындан дескеш, Дунай ындынга бүдүн чартык чүс чыл бурунгаар муң-муң төлээлекчилери кожуп чедип келген «билдиимес улус» боон чораан гагаузтарның дугайын делегейниң ийи чүс ажыг эртемденнери бижээн. Ол авторларның аразында чүгле гагаузтар чок болган. Совет эрге-чагыргага чедир бистиң улузувуска чүгле эртемденнер чок турган эвес, харын ооң туржук бодунуң бижикти безин хөй эвес кижи билир чораан. Ооң херечизи болза тараачыннарның аттарының орнунга крестиктер, дээрбектер чуруп азы салааларын базып каан үндүрүг квитанциялары болур — деп, музейниң директору болгаш организакчызы, шүлүкчү Дмитрий Карачобан тайылбырлаан.

Дайын соонда берге чылдарда бижик билбестерни өөредири-биле барыын талакы эрик Молдавиязының районнарынче партия болгаш совет организациялар 20 муң хире культармейжилерни база ийи муң ажыг башкыларны чорутканын гагауз литературазының үндезилекчилериниң бирээзи болу берген Карачобан боду эки билир. Парталар артынга молдаваннар, гагаузтар, ол чериниң өске-даа националдарының төлээлекчилери олургулапканнар. Ажылчы чоннарны номга массалыг-биле хандыкшыдары эгелээн болгаш бот-тывынгыр угаан чүүлдүң бөлгүмнеринге улусчу талантылар илерей берген. Сөөлүнде барып Москвада А. М. Горький аттыг литература институдун дооскан Дмитрий Карачобан ол дугайын бодунуң шүлүктеринге база чогаалдарынга бижээн.

— Совет Молдавияда бистер, гагаузтар, ниитизи-биле 125 муң кижи бис азы республиканың чурттакчы чонунуң 3,5 хире хуузу бис. Ынчаммы-же бо хүнде бистиң бодувуска бижиивис бар. Төрээн дылывыска номнарны номчуп турар бис — деп, музейниң экскурсоводтары чугаалаан.

Чүгле үжен чыл дургузунда республикага гагауз интеллигенциязының — эмчилерниң, башкыларның, чогаалчыларның, чурукчуларның болгаш эртемденнерниң саны өскен. Мурнунда (1940 чылга чедир) 2500 чурттакчыларындан чүгле 50 кижи ат салып билир чораан. Бешалмада амгы үеде 200 хире кижи дээди болгаш ортумак тускай эртемниг. Кичээлдер соонда кодээниң школачылары ыры болгаш танцы коллективтеринге, чурулга студиязынга кичээлдээри-биле далажыптарлар.

Гагаузтарның — эртемденнерниң, чогаалчыларының, фольклорчуларының номнарын делгээн музейниң көргүзүг чүүлүнге «Кауш авалары» («Хылдың аялгазы») деп шүлүк чыындызы чоокта чаа немешкен. Ону Кишинёвтуң «Литература артистикэ» деп ном үндүрер чери парлап үндүрген. Ол болза чогаалчы, Молдав ССР-ниң Эртемнер академиязының эртем ажылдакчызы Степан Курогловуң дөрткү шүлүк ному болур. Аңаа бичии улустуң аас-кежиктиг салым-чолунуң Октябрьның чаарты тургускан төрээн чериниң чечектелиишкининиң дугайын ол бижээн.

Р. ХОМЕНКО,
(СЭТА-ның корр.).
БЕШАЛМА суур.
Молдав ССР.

ХАНОЙГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның национал байырлалынга — республиканы чарлааның 32 чыл оюнга тураскааткан, ВСР-ниң найысылалының хөй-ниитизиниң байырлыг хуралы аңаа болган.

ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Национал хуралының Доктаамал комитединиң даргазы Чыонг Тинь хуралды ажытпышаан, вьетнам улус бодунуң алдарлыг байырлалын Октябрьның 60 чыл оюнуң чылында ВКП-ниң IV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары дээш социалистиг чарышты шиитпирлиг калбартпышаан, уткуп турар деп демдеглээн.

ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, республиканың чазаанын премьер-министри Фам Ван Донг чүве чугаалаан. Чурттуң бүрүнү-биле хостаанының соонда ийи чыл дургузунда бис бистиң улузувуска төөгүлүг улуг ужур-дузалыг орукту эрткен бис: Вьетнамны күрүне кылдыр катап каттыштырары быжыглаттынган, чаңгыс аай национал хуралга соңгулдаларны эрттирген, ийиги беш чыл планының сорулгаларын тодаргайлаан партияның IV съездизин чыылдырган деп, ол чугаалаан.

Социализмни тургузары — ол дээрге үр үениң чорудулгазы деп, премьер-министр онзалап демдеглээн болгаш бодунуң чуртунуң ёзулуг ээзи болур вьетнам улус бодунуң мурнунда туруп турар бүгү бергелерни ажып эртер болгаш партияның алдарлыг тугунуң адаа-биле чорааш, чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыр дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюн уткуурунга белеткенип турар акы-дунма совет улуска Фам Ван Донг байыр чедирген.

делегей бо хүннерде

тайылбырлал

болуушкуннар

Социализм чурттарында

ПРАГА. Улуг Октябрьның 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыш Чехословакияда ёзулуг бүгү улустуу болу берген. Машина тудукчуларының, химиктерниң, шахтёрларның болгаш металлургтарның шалыпчы күш-ажылы чуртка чүс-чүс миллион крон экономиктиг орулгазы берген. ССРЭ-же болгаш акы-дунмалышкы өске-даа чурттарже бараан садары соксаал чокка чоруп турар.

«ЧКД—Прага» дээр машина тудукчуларының сурагдыг каттыжышкыны ССРЭ-же бараан садарының чартык чыл планын ажыр күүсеткен. Совет Эвилелинге тепловозтарны, трамвайларны, компрессор болгаш соодукчу машиналарны ол чорудуп берген. Бо чылдың 180 млн. рубль өртектиг бараан садылгазының кол кезээн ноябрьның 7-ге чедир доозарын каттыжышкынның коллективи планнап алган.

СОФИЯ. Перниктиң В. И. Ленин аттыг металлургия заводунга чээрби дөрт чыл бурунгаар баштайгы болгар каңны бүдүрүп үндүрген. Болгар үлетпүрнүң баштайгызы болур Кремиковтуң металлургия комбинадынга 1963 чылда каңны болгаш шойну эң баштайгы бүдүрүп үндүрген.

Бо хүн металлургия чурттуң экономиказының кол адырларының бирээзи болу берген. Ону Совет Эвилелиниң дузазы-биле тургускан. Бодунуң тургустунуп келген баштайгы чылында Перниктиң металлургия заводу 6 муң тонна каңны болгаш 4 муң тонна прокатты берген болза, амгы үеде ол чуртка чыл бүрүзүнде 2 миллион тонна хире шойну, 2,4 миллион тонна каңны, 2,5 миллион тонна прокатты берип турар.

БУХАРЕСТ. Дробета-Турну-Северинде судно турар верфьтиң корабль тудугжулары шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. 2500 тонна кургаг чүък сөөртүр «Текучи» деп судноңу болгаш чүък сөөртүр шаландаңы бүдүрүп үндүргени болза оларның чедип алган күш-ажылчы тиилелгелериниң бирээзи болган. Ол суднолар республиканың далай флодунга немежир.

Судно тудар ол верфьтиң дүрген хөгжүүрүнге Совет Эвилелиниң чагыглары болгаш совет бүдүрүлге черлери-биле техниктиг кады ажылдажылга идигни берген. Дашкаар үндүр садар дээн суднолярның 60 хире хуузун Совет Эвилелинче чорудар.

Бодунуң ээлчээнде ССРЭ Румынияга суднолар шимчедикчилерин, башкарылга херекселдерин болгаш өске-даа дериглелерин садып турар.

ГАВАНА. Келир чылдан эгелеп Куба чыл бүрү 8,5 млн. тонна чигирни бүдүрүп үндүрүп шыдаар апаар. А бо беш чылдың төнчүзүнге чедир ол сандан хойну бүдүрүп болур. Ол дугайын чигир заводтарының директорларының чөвүлел хуралынга Кубаның кодээ ажыл-агый министри Рафаэль Месстре дыңнаткан. Чедип алдынган чедиишкиннерге даянып алгаш, 1990 чылга чедир чигир бүдүрүлдезин Куба чылда-ла 12 млн. тоннага чедирип болур деп, министр онзалап демдеглээн.

ХАНОЙ. Ханойнуң чоогунда Зялам хоорайда вагон септээр завод долуузу-биле металлдан кылган демир-орук вагонун Вьетнамга эң-не баштай бүдүрүп үндүрген. Чаа конструкцияның бараан сөөртүр болгаш пассажирлер олурар вагоннарын Ханой болгаш Хошимин хоорайларын тудуштурган демир орук магистралынга ажыглаар.

(СЭТА).)

ЁЗУЛУГ УЛУСЧУ ЭРГЕ-ЧАГЫРГА ДЭЭШ

МАПУТУ. (СЭТА). Мозамбик Улус Республиканың тургузулгадыг хуралының сессиязы ында ажыттынган. Ооң ажылында партия болгаш күрүне удуртукчулары, Мозамбикти хостаары фронт партиязының (ФРЕЛИМО) активчилери, ук чер администрациязының төлээлекчилери киржип турар. Сессияның хүн чурумунуң кол айтырыгларының бирээзи — чооккуу айларда болур бүгү-ниити соңгулдалар дугайында хоойлу төлевилелин бадылаары. Можуларга, районнарга болгаш хоорайларга улус эрге-чагыргазының чер-чер органнарын, а ооң соонда республиканың улус хуралын соңгуур апаар. Оларны тургузары — хамаарышпас чорукту быжыглаары болгаш чаа ниитилелди тургузары дээш мозамбик улустуң демиселинде төөгүлүг үе-чада болур.

МУР-нуң президентизи, ФРЕЛИМО-нуң даргазы Самора Машел сессияга чүве чугаалааш, улус эрге-чагыргазының органнарын быжыглаары — республикага социализмниң үндезиннерин чедиишкинниг тургузарының магадылалы деп айыткан болгаш партияның III съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш, демиселге ФРЕЛИМО-ну долгандыр улам-на сырый каттыжарынче мозамбик улусту кыйгырган.

Африканың мурнуу чүгүнүң улустарының расисчи-колониалдыг дарлалдан хостаарының херээнге республиканың бердингенин ол бадыткаан. Зимбабвениң патриоттуг фронтузун чугаа чокка деткип турарын илергейлээш, Смиттиң дүрүм чок ёзу-чурумунуң талазындан кандыг-даа агрессияны ойтур шаварынга Мозамбиктиң шиитпирлиин президент онзалап демдеглээн. Расисчи ёзу-чурумнарны деткип турары дээш барыын чүк күрүнелерин ол шиитпирлиг буруу шапкан.

ЛИВАН ЖУРНАЛ ЕГИПЕТ ДУГАЙЫНДА

БЕЙРУТ. (СЭТА). Египеттиң экономиктиг угланыышкынының өскерткени ажык эжиктер деп адаар политиказы шилчээни болгаш даштыкы капиталды калбаа-биле киириштирген чорук компрадор буржуазияның улуг эвес бөлүүн байыырынга чедирген. Ол буржуазия чурттуң улустарының байлаан ынат чогу-биле самчыгдап, каас-коя чорукта туттурган деп, Бейруттуң «Иляль-амам» деп журналы бижээн.

Египет экономика улуг бергедээшкиннерге таварышкан болгаш чурттуң удуртулгазының сарыыл чок политиказының ужурундан кризистиң мурнуу чарыында туруп турар. Өртектерниң өзүлдези, инфляция, үлетпүр хөгжүлдезиниң темпилериниң оожумнааны база кодээ ажыл-агый продукциязының хемчээлиниң эвээжээни Египеттиң дөртен миллион чурттакчы чонунга аар үүрге болу берген деп, ол журнал айыткан.

Журналдың бижип турары-биле алырга, египет удуртулганың нефтиден, Суэц каналындан, туризмден миллиард түңнүг орулганы алыр дугайында, ооң-биле кады саңхүү талазы-биле улуг түңнүг даштыкы дузаламчының дугайында чугаазы чурттуң иштинде хөй-ниитини оожургадыр. Экономиканың амгы ёзу-чурумунга таарзынмас чоруктуң өзүлдезин болдурбас дээн сорулгалыг египет ёзу-чурумнуң кажар аргазы болур.

Египеттиң экономиктиг амгы политиказы даштыкы акша салыкчыларынга болгаш чурттуң бюрократтыг удуртукчу бөлүүнге харын артык эргени берип турар. Олар күрүне секторун хөгжүдеринге сонуургалдыг эвес болгаш кыска хуусааның дургузунда хамаарышпас экономиканы тургузуп шыдаан Египеттиң экономиктиг хөгжүлдезиниң чээрби чыл дургузунда чедип алган чедиишкиннерин кудуладырын оралдажып турарлар.

Чилиниң Компартиязының ТК-ның пленуму

МЕХИКО. (СЭТА). Бо чылдың августуң ортаа үезинде ЧКП ТК-ның пленумунуң болуп эрткениниң дугайында Чилиниң Компартиязының удуртулгазының дыңнадыын Мексиканың солуннарында парлап үндүрген.

Компартияның Чиңгине секретары Луис Корваланның төлээлээни политиктиг комиссияның илеткелин пленум дыңнаан. Ол илеткелде чили революцияның дуржулгазының, президент Сальвадор Альендениң чазааның ажыл-чорудулгазының анализин кылган. Чили революция болза «амгы үениң байдалдарында революцияның тайбың хөгжүлдезиниң баштайгы үр дуржулгазы болган» деп онзалап демдеглээн.

«Чурттуң иштинде ону аңгылай көөрү болгаш делегейде ону буруу шаап көрүп турарының өскени-биле кады фашистиг хунтаның туружу божаңнап эгелээн» деп, чили коммунистер медеглээн. Демиселдиң чаа үе-чадазы эгелээн деп илеткелде айыткан. Антифашистиг калбак фронтуну тургузарынче улусту коммунистер кыйгырган.

Улусчу чаңгыс эптиң блогун бистиң улузувустуң төөгүлүг чедип алыышкыны кылдыр үнелеп көрүп турар бис. Аптырыышкын улустуң чаңгыс эвин базып шыдаваан. Чилиниң чөөн үзелдиг күштери бодунуң чаңгыс эвин хевээр артырып шыдаан. Улусчу чаңгыс эптиң коммунистиг, социалистиг, өске-даа партиялары чили улустуң эң-не мурнакчы болгаш медерелдиг күштери болур. Оларның чаңгыс эви болза ажылчын аңгының болгаш революсчу улустуң нацияның салым-чолунга шиитпирлиг салдарны чедирериниң магадылалы болур деп, Л. Корвалан чугаалаан.

Чилиниң Компартиязының ТК-ның пленуму Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ам болур 60 чыл оюнга байыр чедирген болгаш Чилиниң Компартиязының антисоветтиг турушче кым-даа албадап шыдавас деп онзалап демдеглээн.

Пленумнуң киржикчилери Чилиниң улузунуң демиселибиле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей шимчээшкининиң бедии-биле үнелээн.

ХОЛГААРЛААШКЫННАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның барыын үзелдиг партияларының удуртукчулары биле израиль төлээлекчилериниң аразынга чажыт ужуражышкын августуң бирги чартыында Соңгу Ливанда Джуния портка болган. Палестиң информация агентилелиниң дамчытканындан алырга, Ливанның консервативтиг күштериниң хартаачылары П. Жмайель биле К. Шамун болгаш Израильдиң камгалал министри турган Ш. Переске баштаткан бөлүк израиль офицерлер киришкен ужуражышкынга Ливанның мурнуу чүгүнде байдалды чогумчударын баш удур көрүп турар Шторга чедип алдынган үш талалыг дугуржулганы үзер сорулга-биле израиль-ливан кызыгаарга дайын чорудулгаларын күштелдирериниң айтырыгларын чугаалашкан болуп турар.

Хөй санныг израиль чепсекти мурнуу чүкте Шуф. Алей болгаш Бхамдун районнарга чедирериниң дугайын, консервативтиг күштерниң чаа шериг лагерьлерин тургузарының болгаш Ливанның девискээринче Израильдиң халдап киреринге таарымчалыг байдалдарны белеткээриниң дугайын ужуражышкынның киржикчилери дугуржуп алган.

Израиль радионуң дыңнатканындан алырга, ливан-израиль кызыгаарда Метулла суурга консервативтиг күштерниң 70 хире төлээлекчизи кээп чораан. Ол аян-чорук ливан барыын үзелдиглер биле Израильдиң аразында шериг кады ажылдажылгазын быжыглаары-биле холбашкан болуп турар деп ливан парлалга айтып турар.

Ол тускай дугуннаан чуртка удур чепсектиг агрессияны эгелээриниң «чогумчалыг» сылдаан тургузар дээш, израиль бөлүктер Ливанда байдалды дорайтадырынга идиг бээр бодап турар.

ЧӨҢГЭЭЛЭЭШКИННЕР

ЛУСАКА. (СЭТА). Замбияга удур боо-чепсектиг чаа чөңгээлежиишкин болган. Родезияның дайынзырактары кызыгаар чоогунда Фейра деп хоорайны артиллерия-биле боолаан. Хамаарышпас республиканың агаар делгемиинче самолёттар ужуп киргеш, Фейраны болгаш ооң чоок кавызында турар суурларны бомбалаан. Ол чөңгээлээшкинге Смиттиң бөлүү НАТО чурттарының берген самолёттарын болгаш артиллериязын ажыглаан. Агрессорларга республиканың камгалал күштери чогуур ойтур шавыышкынны берген деп, Замбияның чазааның төлээлекчизи медеглээн.

Зимбабвениң патриоттарының хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселин шиитпирлиг-биле деткип турар Замбия соксаал чок чөңгээлээшкиннерниң объектизи болу берген. Ооң чурту херек кырында Родезия-биле дайылдажып турар деп, президент К. Каунда чоокта чаа чарлаан. Хамаарышпас политиканы чорудуп турар тускай догуннаан африка күрүнелерге — Замбияга, Мозамбикке, Анголага, Ботсванага удур ажык халдаашкыннар сөөлгү үеде улам көвүдээн. Ол үүлгедиглерни ак кештиглерниң ёзу-чурумун деткип турар Барыын чүк күрүнелериниң дору күткүүшкүнү-биле база дузаламчызы-биле Солсбериниң болгаш Преторияның расистери кылып турар.

Барыын чүктүң империалистиг бөлүктери расистерни Африкада боттарының эжелекчи сорулгаларын боттандырарынга база чүнү-даа мурнунда Африканың хамаарышпас күрүнелеринге согуг тазарыштырарынга херек чепсек кылдыр ажыглап турар.

М. Десаиниң парлалга конференциязы

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның премьер-министри М. Десаи парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, делегейниң чамдык айтырыгларынга болгаш иштики айтырыгларга доктааган. Нага төрел бөлүктүң үймээнчилер бөлүүнүң дугайында айтырыгга харыылааш, Кыдатка шериг өөредилгезин эрткен ол бөлүк ам Индияже орукта туруп турар деп бадыткаан. Бир эвес үймээнчилер Индияның чөөн талакы Нагаленд штадының девискээринче хоралакчы ажыл-чорудулгазын үргүлчүлээри-биле эртип кирип келир болза, «Индияның чазаа дорт-доразын чогуур хемчеглерни алыр» деп, премьер-министр сагындырган.

М. Десаи иштики айтырыгларга доктаагаш, Индияның план комиссиязының ролюн чазак кошкадыр бодап турар дээрзиниң дугайында дыңнадыгны меге-хоозун деп айыткан. Харын бистиң сорулгавыс чүл дээрге, чазактың экономиктиг политиказын амыдыралга боттандырарының эң-не үре-түңнелдиг чепсээ кылдыр ону күштелдирери болур деп, ол чугаалаан.

Өртектерниң өзүлдезин болдурбас талазы-биле чазактың хемчеглеринге доктаагаш, ол хемчеглер чүгле дөрт-беш ай эрткенде чогумчалыг түңнелдерни бээрин ол демдеглээн.

«Улуг театр»—экранда

«Улуг театр» деп өңнүг хроника-документалдыг фильмниң баштайгы көрүлдези болган. Москваның «Октябрь» деп кинотеатрынга ийи күскү сезон ажыттынган. Документалдыг фильмнерниң төп студиязының тургускан чаа кинозу «музыка культуразының академиязының» ийи чүс чыл дургузунда эрткен алдарлыг чогаадыкчы оруунуң дугайын чугаалап турар.

Чаа кино демократтыг орус уран чүүлдүң хөгжүлдези-биле сырый холбашкан алдарлыг театрның төөгүзүнүң дугайын-даа, Советтерниң хөй национал дыг чуртунуң опера болгаш балет уран чүүлүнүң төвү болу берген ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг Улуг театрының бо хүнүнүң дугайын-даа чугаалап турар. Театрның кол мастерлериниң киришкени эң сураглыг шиилерниң үзүндүлерин фильмде киирген. Кинода режиссёрлар, чурукчулар, дирижёрлар дугайында, техниктиг цехтерниң ажылдакчыларының дугайында хөй черни берген.

ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг Улуг театрының делегейде ат-алдары бүгүдеге билдингир. Коллективтиң даштыкыга оюн көргүзүп турарын кинокадрларда киирген. Ол оюн көргүзүушкүннери культура талазы-биле кезээде улуг болуушкуннар болу бээр турган.

Фильмни чурттуң экраннарынга көргүзер.

(СЭТА-ның корр.).

Октябрьдан оруун истээн

Совет театр улусчу болгаш бодунуң хөй национал дыг характериндеп кажан-даа чарылбас. Найысылалдың хоочун Биче орус театрының репертуарында Украинаның, Азербайджанның, Эстонияның шылгарангай драматургтарының шиилериниң бары ооң херечизи. Октябрь революциязынга чедир Совет Дагестан бодунуң профессионал театры чок турган болза ам, ында авар, лак, лезгин, кумык, даргин болгаш орус театрлар ажылдап турары, Дагестанның культуразының өскеп ин бадыткап турар. Ол ышкаш азербайджан, тат дылдарга ойнаар актёрларлыг улусчу театрлар база ажылдап турар. Национал хевирлиг уран чогаалдың өзүлдезиниң херечизи кылдыр ССРЭ-ниң улустуң артизи Барият Мурадованы адап болур. Ол Кумык театрда ажылдап турар, ынчалза-даа лезгиннер, лактар, аварлар, табасараннар, ногайлар Б. Мурадованы «Бистиң Бариядывыс» деп адаарлар. Даразында кыска даңзыны адаарга-ла Мурадованың репертуарының интернационалчызын эскерип каар бис. А. Ширванзадениң «Намус» деп шиизинде муңгаргай армян херээжен Сусани, А. Каххарның «Торгу Сюзанэзинде» кырган узбек кадай. А. Салаватовтуң «Айгазинде» орлан кумык кыс Гюлькыз болгаш Назым Хикметтиң «Ынакшылдың легендазында» бодун догдунар чөөп чүктүң даңгыназы Мехмене Бануның рольдарын Б. Мурадованың чедиишкиниг ойнааны—оон репертуарының интернационалчызын көргүзүп, өзүлдени бадыткап турары ол.

Адак соолунде Р. Тагорнуң «Ганганың уруундан» Камола деп индий кысты, П. Бомаршениң «Фигароның кадайланыышкынында» Сюзаннаны ойнааны көрүкчүлерни кайгадып, моон мурнунда бижик, билиг чок чораан Дагестанның арны болгаш ооң культуразының Октябрьдан төрүттүнген оппес херечизи болдурган.

Р. ПАШАЕВ.

БЕЖЕННИҢ ҮЖЕНИ

Кижилер болгаш чылдар

1947 чылда Анна Капскиниң культура-чырыдылыышкын техникумун дооскан өөрлери-биле кады Тывага ажылдап чедип келген. Чаа чер, чаа чон. Туран хоорайга келген. Өглер, бажыңнар-даа холушкак. Өглерге кирип, тыва улустуң «бажыңнарын» сонуурган, культуразы-биле таныжып эгелээн.

Баштайгы үеде чон-биле таныжары тыва дыл билбес кижиге берге болза-даа, чамдык турачыларның орустап чугаалаары анаа дузалаан. Ынчан районга кодээ библиотека хамаан чок, төпке безин библиотека турбаан.

Библиотеканың тускай бажыңы чок болганындан номнарны таарымчалыг деп санаан черлерге-ле шыгжаар турган. Аня анаа уидаравзан. Бир чыл четпээнде-ле ол боду клуб директору-биле дугурушкаш, клубтуң бир азыынга ном салыр стеллажтарны кылдырткаш, бичии печканы база салдырып алган. Ооң библиотеказынга ынчан чүгле муң ажыг ном турган. Библиотеканың фондузу эвээш-даа бол, чонну номчулгага хандыкшыдар дээш оралдажып келген.

Беседалар эрттирип, номнар дугайында таныштырылгаларны доктаамал кылып кээрге, библиотекаже кээр улустуң саны көвүдээн. Ол бичии «библиотеказынга» барык 1955 чылга чедир ажылдаан. Анна боду-даа ажылынга мергежээн.

Ынчан районнуң суурларынга кодээ библиотекалар база немешкилээн. Районнуң библиотекаларынга методиктиг болгаш практиктиг дузаны чедирбишаан, Анна Павловна социалистиг чарышка мурнакчы болуп, областың культура эргелелиниң болгаш районнуң культура килдизиниң хүндүлел бижиктерин болгаш өртектиг бараннарын удаа-дараа ап келген.

1960 чыл анаа уттундурбас. Анна Павловна Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирген. Коммунистиң бедик ады ону сорук киирген. Анаа харысалгалыг ажылды дааскан: райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизинге ажылдай берген. Анаа ажылдаа-ла 12 чыл болган. Районнуң культура одагларын удуртур ажыл черле берге. Ынчалза-даа ол ажылдакчыларының бүгү байдалын, чоннуң иштти сайзыралын билир болза, ажыл баштактыгыр болбайн аан. Партия, совет органнарының, хөй-нийтиниң ачы-дузазы база улуг. Бии-Хем районнуң культура албан черлериниң ажылы ылангыя чоокку чылдарда, республикада дээре деп санаттынып турары таварылга эвес. Районда культура ажылын эки билир хоочуннар хөй. Районнуң уруглар библиотеказының салбырының эргелекчизи Зинаида Федоровна Исаева, районнуң төпчүткеп библиотеказының директору Мария Ивановна Степанова, Культура бажыңының директору Анастасия Григорьевна Сурикова болгаш культура ажылының хоочуннарының бирээзи Марк Марцынмаевич Оюн дээш оон аттарны адап болур.

— Оларның чамдыктары-биле он беш, чээрби ажыг чылдарда ажылдап келдим. Ботботтарывысты эки билчир, бир демниг бис. «Кызыл тараачын» совхозтуң «Колос» агитбригадазы (удуртукчузу Оюн Марк) республика болгаш зона фестивальдарынга каш удаа бирги черлерни ап, дипломант болгаш лауреаттар деп бедик аттарны чаалап алганы база-ла бистиң демниг ажылывыстың түңнели-ле болгай — деп, Анна Павловна чоргаарал-биле чугаалап олурар. Анна Павловна бодунуң ажылының аайы-биле профэвилел райкомунда хөй-нийти эгелээшкин-биле хөй чылдарда ажылдап чоруур.

Культура шугумунга үр чылдарда ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле ол ийи удаа шаңнаткан. Бо ажылдап келген үезиниң иштинде «Культура-чырыдылыышкын ажылының тергиини», «Профэвилелдерге актив ажылы дээш» деп херек демдектери болгаш Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаткан.

Анна Павловна Петрова дөрт уругнуң иези. Улуг уруу Т. Верещагина база-ла культура шугумунда. Ол Иркутск университедин дооскаш, Туранның улусчу театрының режиссёру боон ажылдап турар. Улусчу театр хөй-хөй солун шиилерни чонга бараалгадып келген. Ооң бо юбилейлиг чылда республика фестивалынга бараалгатканы А. Вампиловтуң «Эрткен чайын Чулымскиге» деп шиизи зона фестивалынга база кирипкен келген. Читада, Камчаткада болгаш Иркутскиде дээди эртемниг специалистер боон ажылдап, чурттап чоруур уруглары база бар. Уругларының адазы — садыг ажылдакчызы.

Тывага келген баштайгы культура ажылдакчыларының бирээзи Анна Павловна бодунуң шилип алган мергежилиниң аайы-биле 30 чыл дургузунда чонунга бараан боон ажылдап чоруур.

Б. КЕНЕШ.

Ф. Э. Дзержинскийниң намдары

Политиктиг литератураның ном үндүрер чери «Феликс Эдмундович Дзержинский. Намдары» деп номну парлап үндүрген. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгарангай ажылдакчызының, В. И. Ленинниң шынчы сурукчузунуң, чалбыыштыг революсчунуң, ёзулуг патриоттуң болгаш интернационалчының, бистиң чуртувуска революцияның, социализмниң база коммунизмниң тиилелгези дээш кызыгаар чок демиселчиниң амыдыралының база демиселиниң дугайын намдарда тайылбырлап бижээн.

Ф. Э. Дзержинскийниң эртем талазы-биле намдарын тургузар ажылга В. И. Ленинниң чогаалдарын, партия съездилериниң материалдарын, архивтиң документалдыг медээлерин, сактыышкыннарлыг хөй литератураны ажыглаан.

(СЭТА).

СТАДИОНГА ШКОЛАЧЫ КОНГА

Рышканы районнуң Петрушканы суурнуң үстүкү классчылары өөредилге чылының баштайгы хүнүнде, дүъш соонда, колхоз стадионунга чыглып келир. Кодээ ортумак школада эки чаңчыл тургустунган. Чаа өөредилге чылының эгезинде «Олимпийжи идегелдер» деп массалыг спортчу маргылдааларны эрттирип турар. Школачылар ГТО-нуң нормаларын дужаар. Футболга, баскетболга, гандболга болгаш волейболга маргылдааларны чорудар.

Чаа өөредилге чылында солун маргылдаалар уругларны манап турар. Күш-культура башкылары школаның спорт коллективиниң чөвүлели-биле кады спортту пропагандалаарының талазы-биле хемчеглерниң планнарын тургускан. Спортчу декадаларны эрттирери ында көрдүнген. Ында зарядканың чаа комплекстери, беседалар, спорт дугайында делгелгелер, республиканың шыырак спортчулары-биле ужуражылгалар планнаттынган.

Суурга массалыг күш-культура кадыкшылга ажылын чорударынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Тус черде «Кызыл тук» колхозтуң кодээ тудугжулары чаа өөредилге чылынга спорт залын септеп, спорт шөлдерин, ГТО хоорайжыгажын белеткээн. Анаа өөреникчилер идепкейлиг киришкен. Ажыл-агыйның хөй-нийти тренерлери школага секцияларны эрттирер.

Т. ПЛЕШКО,
(СЭТА-ның корр.).
Молдав ССР.
Рышканы.

МОСКВА. ЧУРУКТА: Перово районнуң дөрткү чуртталга-ажыглал конторазының аныяк футболистери — найысылалдың чемпионнары болган.

СЭТА-ның фотохроникакзы.

БОДАНЫРЫ БОТКА ХЕРЕК

Фельетон

Хандагайты суурнуң кудумчузунга «Запорожец» деп чиик машина, мөөн дывылаан эмдик аът дег, черниң доөураан буруладыр ол-бо аксымнадып туруп берген. Орукка чорааш, оон хоюп корткан дагаа куштар куйтунайнып, чалгыларын далбаннадыр, баскылажы-баскылажы дезип халчырга, чүглери уштунуп чаштагылап калгылаан. Орук кешкен өөр-өөр хаваннар мырыңай угаан-куът чок болган: ындында-ла чоржаң боттары киргиртайнып, сыйынайнып этпишаан, дукпурту дег, кииртайндир борбаннадып-ла каапнар. Бажыңнарындан үне халчып келгеш, коргуп көрген улус-ла хөй. Чамдык улуг кижилер таныш казыкаш, кыйгырып:

— Чамзыр, сокса-сокса, уруг-дарыг бастырып каап-тың! —деп, кускуннап-даа тургулаан.

— Чамзыр Владимир ыгыкажыл бо. Ушку-тургуже ижип алыр чүве болбазыкпе мон, чугаажок эзирик болгай аан. Элээр кижи ынчаар кайын ушбаш чок шаварыл?— деп-даа чугаалажыр апактар бар.

Кудумчу дургаар кайгап хараанаар көрүп турарга, тенек аараан бичии машина ыңаар-ла суур ужунче, кадыр дагдан чуупкан даш дег, бөрбеннедип бады барган. Оон доозун үнмейн барган...

Чыйт дээн күштүг дааш үнген. Оон ыы-сыы дыңналган. Орук ийинге турган машинага демги «Запорожец», каржы дошкун кошкар ышкаш, кээп үскен. Ооң ыйык-мыйышкак эжиинден карактары өлере бергилээн, бажының дүгү санзарлажып калган аныяк кижи черже пет кээп дүшкен. Чүнү-даа билбээн, ол диргин-не дириг.

Ол дээрге С. Куулар-биле өг-бүле туткан аныяк ада Владимир Донгакович Чамзырдыр. «Арагашын үстүнге чам үнер» деп чүвени үстүнде айыылдыг таварылгадан көрдүвүс. Ол эзирик чолаачылап халдып чорааш, ийи оолду кемдеткен. Оларның ада-иезинге кайы хире коргунчуг, кээргенчиг болду ыйнаан?!

Баштай өгленген дээрезинде Чамзыр эки чоруп турган. Уругнуң ада-иези «Эки күдээлиг болган-дыр бис» деп будуу амырап, чүү-ле херек болдур, дузалап деткиирин-не оралдажып турганнар. 1974 чылда аныяк өг-бүлеге чаш оол тыптып келген. Чамзырның кадайы болгаш катаат-чуржааы баштайгы олчага аажок амырап өөрээн. Чаш кижиге дүк чам безин дээспейн турганнар. А ада болган Чамзырның та чүге чүве ийик, чоорту хаайы дыртыйып, арагаже хандыга берген. Ооң сагыш-сеткили чаптанчыг чаш төлүнде эвес, арага-дарыда апарган. Бажыңдан үнгеш чоруткаш-ла эзирик кээр. Кадайы, катаат-чуржааттары «сокса» деп чагып-сургап-даа чадап каан. Оон туржук мырыңай 10—15 хонук чидип-чидип кээр апарган. А ол аразында аныяк не чаш төлүн чааскаан азырап, маңгажып-ла орар. Кара дүне чаш кижи алгырып-кышкырып, ыглай-даа бээр-ле, а ынчап кымны кый дээр боор, база хөөкүй не Куулар боду-ла кара чааскаан ээртиленейнип хөделир.

А аныяк ада, чакпылап аът ышкаш, чидип-чидип келгеш-ле карактары өлере берген эзирик кээр. Ооң чылыг чымчак сөзү-даа чок. «Мый-ыттың сагыжы тайга бажында» дижири ышкаш, Владимир Чамзырның сагыш-сеткили сиилеме апарган, бажынга черле орта олурбас: үне-кире маңнап, шывык шаап-ла турар. Ол аразында-ла аскы чыттыг кээр.

Үе-шаг билдиртпейн эртипле турган. 1976 чылда ол аныяк өг-бүлеге ийиги бичии хамааты тыптып келген. Шивегейни шоодайга чажырып шыдавазы дег, В. Чамзырның чеэн-холазы улам тода көстүп келген. Бичии кызы алды айлыг турда, кадайынга тывызыксыг мындыг сүме киирген:

— Авашкылар, мен Мөңгүн-Тайгада ажыл чугаалажып алдым, силер ажылдавайн орукка белеткениңер. Мен баштай чоруптайн, хап келгеш көжүрүп алыр мен—дээш ынаар аргы берген.

Аныяк не С. Куулар ийи бичии уруу-биле В. Чамзырны манап-ла олурганнар: сураг-ла, сураг. Ажыг кыш эртип, ачылыг чаагай час-даа дүшкен. А ала Чамзыр-даа сураг-ла, сураг. Сураан дыңнаарга, В. Чамзыр Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксында уруглар оран элинде ажылдай берген болган. А өг-бүлезин кожуруп ап келбестээн. Чылдагааны чүдел? Диилги дег кажар оптуг чаңы-биле З. Салчак дээрзин дуурайлай тыртып алгаш, чыргалдыг шолээп базып туруп-тур. «Чыланның шокары даштында, кижиниң шокары иштинде» дээр болгай. Хөөкүй кыс баштайгы дээреде В. Чамзырның иштихөңнүн коңгүс билбээн. Арын-нүүр чок ада оон база-ла кулбуртуп чорууруңга белеткени берген дижир. Канмыыл ышкаш: ам та кайнаар чуглуп чоруптар. Ооң аал-чурту-даа, ажы-төлү-даа уттундурган. А ооң уруглары «ачам кайнаар барганыл, авай? Чоп кончут чидер кижи боор?» деп хор эреп, өйлеп-өйлеп айтыра бээрге, кужур не харыылаар чүве тыппайн баргылаар.

Владимир Чамзыр дээди эртемниг башкы кижи. База-ла төлеп чок мындыг аажы-чаңы-биле башкы ажылындан үндүрткен. Мындыг арын-нүүр чок кижини өөреникчи уруглар чаңынче чоокшулаткан-даа херээ чок. Ол шын. Бодаарга, барып-барып башкы кижи социалистиг өг-бүле, ажы-төл деп чүвени бодагы дег. А бо дээди эртемниг кижиде ындыг сеткил бар ирги бе? Аал-оранче не базар деп чаагай бодал ооң бажынга кирер ирги бе? Владимир Чамзыр, биргээр боданып көр. Боданыры ботка херек.

С. МОНГУШ.

Өвүр район.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Зарядкаже үнүңер!
10.30—«Будильник».
11.00—«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!».
12.00—«Орлёнок» телестудияның анкорраларының СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегады «Манометр» заводтуң электросварщиги Л. И. Панфилова-биле ужуражылгазы.
12.50—«Билип алыксап тур мен!». Киножурнал.
13.00—13.10—Чапсар.
13.10—Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел хүнүнге документалдыг фильмнер программазы.
14.00—«Музыкалыг киоск». Э. Беляева дамчыдылганы чорудар.
14.30—«Кодээ дугайында».
15.30—«Улуг оруктуң үе-чадалары». «Бир чылдың он хонуу» Уран-чечен фильм. ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң баштаар чериниң секретары А. В. Караганов бөлүк дамчыдылганы чорудуп турар.
17.25—«Богүн — Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел хүнү». ССРЭ-ниң нефть үлетпүрүнүң министри Н. А. Мальцевтиң чугаазы.
17.40—«Силерниң чагаалары нар ёзугаар». Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларынга музыкалыг программа.
18.25—«Делегей панорамазы».
18.55—«Мюнхаузенниң ужуралдары». Хөй серияялыг телемультфильм. 1, 2, 3, 4 сериялары.
19.35—«Оолдары оол-даа ырак баар». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Адалары болгаш уруглары» деп бөлүктен.
20.00—Медээлер.
20.10—20.20—Чапсар.
20.20—«Кино аян-чоруктарның клуву». Ю. А. Сенкевич дамчыдылганы чорудар.
21.20—«ССРЭ Конституциязының төлевилелин чугаалажып тур бис».
21.35—«Силерниң шын адыңар кымыл?». «Истелгени билдилиглер чорудуп турар» деп бөлүктен телешии.
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30—«П. И. Чайковскийниң алды симфониязы». № 5 симфония. Төп телевидение болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң Улуг симфония оркестри күүседир.
00.20—01.05—Спортчу программа. 1. Байдаркаларга болгаш каноэге эжиндирер талазы-биле делегей чемпионады. 2. Эштиришге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың чыыңды командалары. Ленинградтан дамчыдылга.

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Тоолдуң аалчылары». «Кып-кызыл чечекчигеш». Мультфильм. РСФСР-ниң улустуң артизи В. Леонтьеваның эге сөзү.
11.35—«Болган-даа дег, болбаан-даа дег». Профессор С. П. Капица дамчыдылганы чорудар.
12.35—«Бистиң намдарывыс. 1967 чыл».

КЫЗЫЛДАН

13.35—«Самараның дүвүрээзиниң дүннери». Уран-чечен телефильм. 1-ги серия.
14.40—16.20—Чапсар.

МОСКВАДАН

16.20—«2000 чылдың энергетиказы». Эртем-шептерелиигелиг фильм.
16.50—Н. Лесков — «Солагай кижи».
17.45—Уругларга фильм. «Донниниң болгаш Миккиниң чаа ужуралдары». Уран-чечен телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.50—Телемедээлер. (орус дылга).
19.00—Телефильм.
19.15—«Чечек». Дамчыдылга.
19.45—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00—Медээлер.
20.15—«Чурук бүрүзүнде — хүн».
20.30—«Москваның В. И. Ленин аттыг электромеханика заводунуң коллективиниң чарыжы». ССРЭ Конституциязының төлевилелин чугаалажырынга СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегадылары бригадири Н. В. Метелкин, СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегады, партком секретары В. Г. Гайдуков, слесарь К. И. Сахаров олар киржир.
21.15—«Улуг Октябрьның 60 чылынга». «Өңнүктерниң байыр чедириишкини. Чехословак Социалистиг Республиканың телевидение программазы. Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп комитединиң Чиңгине секретары, Чехословак Социалистиг Республиканың Президентизи эш Густав Гусактың чугаазы-биле программаны ажыдар.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

Агаар

Чоокку хүннерде республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, даглыг черлерге чаъстыг хар чаар. Хаттың дүргени мурнуу-барыын районнарга секундада 15, а чамдык черлерге 17—18 метр чедер. Дүне мурнуу-барыын районнарга 2—7, өске черлерге 0—7 градус чылыг болур. Чамдык черлерге доңаттап, 1—6 градус чедир соор. Хүндүс мурнуу-барыын районнарга 14—19, а өске черлерге 10—15 градус чылыыр. Автооруктарга чаъстаар, арттар кырынга чаъстыг хар чаар. Кызылга шокар булуттаар, дүне биче чаар, хаттың дүргени секундада 10—15 метр чедер, дүне 5—7, хүндүс 17—19 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оцеола» 10.00, «Меңээ бо уруг тааржыр-дыр» 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Чаа мультфильмнер. «Адыр, сени шиңме!» 9.10, 12.10, «Амдызында шактар хап турда» 10.30, 13.30, 15.10, «Картуш» 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночылыңды № 47 9.30, 11.00, «Аас-кежик-биле ужуражыышкын» 13.00, 16.50, «Кыстарның сүлчээзи» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Синдбадтың алдын аян-чоруу» 10.00, 11.30, 13.00, 15.00, 20.30, «Афоня» 16.50, 18.40 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Силер меңээ бижидиңер» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночылыңды «Шайбадан-шайбадан!» 10.30, «Ра» 11.50, 15.15, 16.55, «Меңээ бо уруг тааржыр-дыр» 13.30, 18.40, 20.25 шактарда.

«ВОСТОК»: «Синдбадтың алдын аян-чоруу» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Амдызында шактар хап турда» 15.00, «Картуш» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

КАИ-ниң дыңнадыы

ЧУРУМНУ ХАЖЫТКАНДА

Август 24-те Ак-Довурак — Абаза оруунуң 37-ги километринге Ак-Довурак АТБ-зиниң чолаачызы Э. Куулар ЗИЛ-130 маркалыг улуг машинаны аңдара тудуп каан. Ооң кол чылдагааны — орук шимчээшкининиң дүрүмүнде айыткан чурумнарны сагывааны, шимчээшкиниң дүргениң эмин эрттир улгаттырганы болган. Машинаның кабиназынга чолаачыдан аңгы бир кижи база чораан. Ол кемдээн. Август 28-те «Искра» совхозтуң тракторизи С. Ондарның башкарып чораан тракторунуң кабиназындан анаа чораан кижи уштунуп барып дүшкеш, соңгу дугуй алдынче кирген. Кемдээн кижини эмнелгеже аппар чорда мөчээн. Трактор кабиназынга пассажир алырын орук шимчээшкининиң дүрүмнеринде шуут чөпшээревээн. С. Ондар ол дээш безин бүрүүлүг.

Эрткен неделяда оруктарга болган озал-ондактыг 11 таварылгаларның хөй кезии орук шимчээшкининиң чурумун хажытканындан болган. Бир эвес чолаачылар, кудумчуларга чораан чадаг кижилер шимчээшкин чурумун шыңгыы сагыыр болза, озал-ондактар болбайн барып болур. Чолаачылар болгаш чадаг кижилер, орук шимчээшкининиң дүрүмнерин шыңгыы сагыңар!

Эрткен неделяда чүгле Кызылга безин 44 чолаачы машинаны эзирик башкаргаш туттурган. Оларның ийизи пиво заводунуң ажылдакчылары. А пассажирлер АТБ-зиниң чолаачылары, хоорай иштиниң автобустарында, таксиде ажылдап турарлар эзирик чоруурун кайгамчык. Олардан ийи кижи туттурган. Эзирик чораан чолаачыларның санында № 1, 3 АТБ-лериниң, «Тыва суг тудуг» тресттиң автобаазазының, автокомбинаттың, «Транссельхозтехниканың» автобудуруулгезиниң, Садыг министерствозунуң АТБ-зиниң чолаачылары база-ла кирген.

Хуу автомобильдерин, мотоциклдерин эзирик башкарган 21 кижи туттурган.

А. АКИФЬЕВ,
КАИ-ниң инспектору.

5510000 ойнап алыышкыннар

1977 чылдың сентябрь 16-да Тамбов хоорайга акша-барааан лотереязының немелде (турисчи) үндүрүлгезиниң талазы-биле ойнап алыышкын тиражы болур.

Тиражка 5510000 ойнап алыышкыннар бар болур, оларның аразында «Москвич» болгаш «Жигули» деп 100 автомобиль, янзы-бүрү марканың 450 мотоцикл, 1500 радиоприемник, турисчи бажыңчыгаштар, майгыннар, хемелер, кинокамералар, фотоаппараттар, гитаралар, дүктен кылган костюмнер бар.

1-ден 500 рубль чедир акша ойнап алыышкыннары база бар. Лотерея билеттерин ажаалда кассаларындан, магазиннерден, хөй-нийти чемгерилгезиниң албан черлеринден, харылзааның албан черлеринден, союзпечатьтың киоскилеринден, автовокзалдарның болгаш аэропорттуң кассаларындан садып ап болур.

Кызылдың автомобиль школазы III класстың чолаачыларының курузунга (тыва дылга) сургуулдар чыып алырын чарлап тур. Өөредилгениң хуусаазы 5 ай. өөредилге 1977 чылдың сентябрь 5-тен эгелээр. Өске хоорайлардан келгеннер үндүр бижиткен паспорттуг, чоруткаының дугайында шыназылгалыг, совхозтан өөредири-биле чоруткан бижиктиг болур.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Шевченко кудумчузу, 113 а.

Редакцияның адрези: Индекс 667000
Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариаттың 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. Чагыг 305.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС — 00952